

Maastricht, cultuurhistorisch en archeologisch bureauonderzoek Sphinxterrein

Bouwhistorie
Archeologie
Architectuurhistorie
Cultuurhistorie

BAAC bv

Maastricht, cultuurhistorisch en archeologisch bureauonderzoek Sphinxterrein

November 2005
BAAC-rapport 05.171

29

28

27

26

25

24

23

22

21

20

19

18

Bouwhistorie

Archeologie

Architectuurhistorie

Cultuurhistorie

BAAC

bv

Colofon

ISBN: 90 5985 409 8

Redactie:

Teksten:

Veldwerk:

Archiefonderzoek:

Copyright: Gemeente Maastricht/Baac bv 's-Hertogenbosch

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de gemeente Maastricht en /of Baac bv 's-Hertogenbosch.

BAAC bv
Onderzoeks- en adviesbureau voor Bouwhistorie, Archeologie, Architectuur- en Cultuurhistorie

Graaf van Solmsweg 103
5222 BS 's-Hertogenbosch
Tel: (073) 613 62 19
Fax: (073) 614 98 77
E-mail: denbosch@baac.nl

Postbus 2015
7420 AA Deventer
Tel: (0570) 67 00 55
Fax: (0570) 618 430
E-mail: deventer@baac.nl

Inhoud

Voorwoord	2
1 Fysische geografie	3
1.1 Geologie en geomorfologie	3
1.2 Bodem	4
2 Beknopte historische inleiding	5
2.1 Algemeen	5
2.2 Het terrein van de Spinxfabriek	8
3 Archeologische inventarisatie en advisering	11
3.1 Werkwijze	11
3.2 Historische en archeologische achtergronden	11
3.3 Archeologische onderzoeksthema's	12
3.4 Verstoringen	13
3.5 Conclusie en aanbevelingen	14
3.5.1 Conclusies	14
3.5.2 Aanbevelingen per archeologische zone	14
4 Bestaande situatie bebouwing	16
4.1 Algemeen	16
4.1.1 Waardering van de gebouwen	16
4.1.2 De routing – de infrastructuur	17
4.2 Beschrijving en waardering van de bestaande situatie	17
4.3 Bouwhistorische advisering	48
5 Resumé	49
Literatuur, archivalia en kaartmateriaal	51
Noten	52
Bijlage: afkortingen en verklarende woordenlijst	52

Voorwoord

In opdracht van de gemeente Maastricht heeft BAAC bv in juni 2005 een cultuurhistorisch en archeologisch bureauonderzoek verricht naar het terrein van Sphinx-Sanitair te Maastricht. Tijdens dit onderzoek is met name aandacht besteed aan de bouwhistorische en archeologische aspecten van het terrein en de aldaar staande bebouwing. Met dit rapport hoopt BAAC bv een wezenlijke bijdrage te kunnen leveren aan de planvorming ten behoeve van de toekomstige herontwikkeling van het terrein.

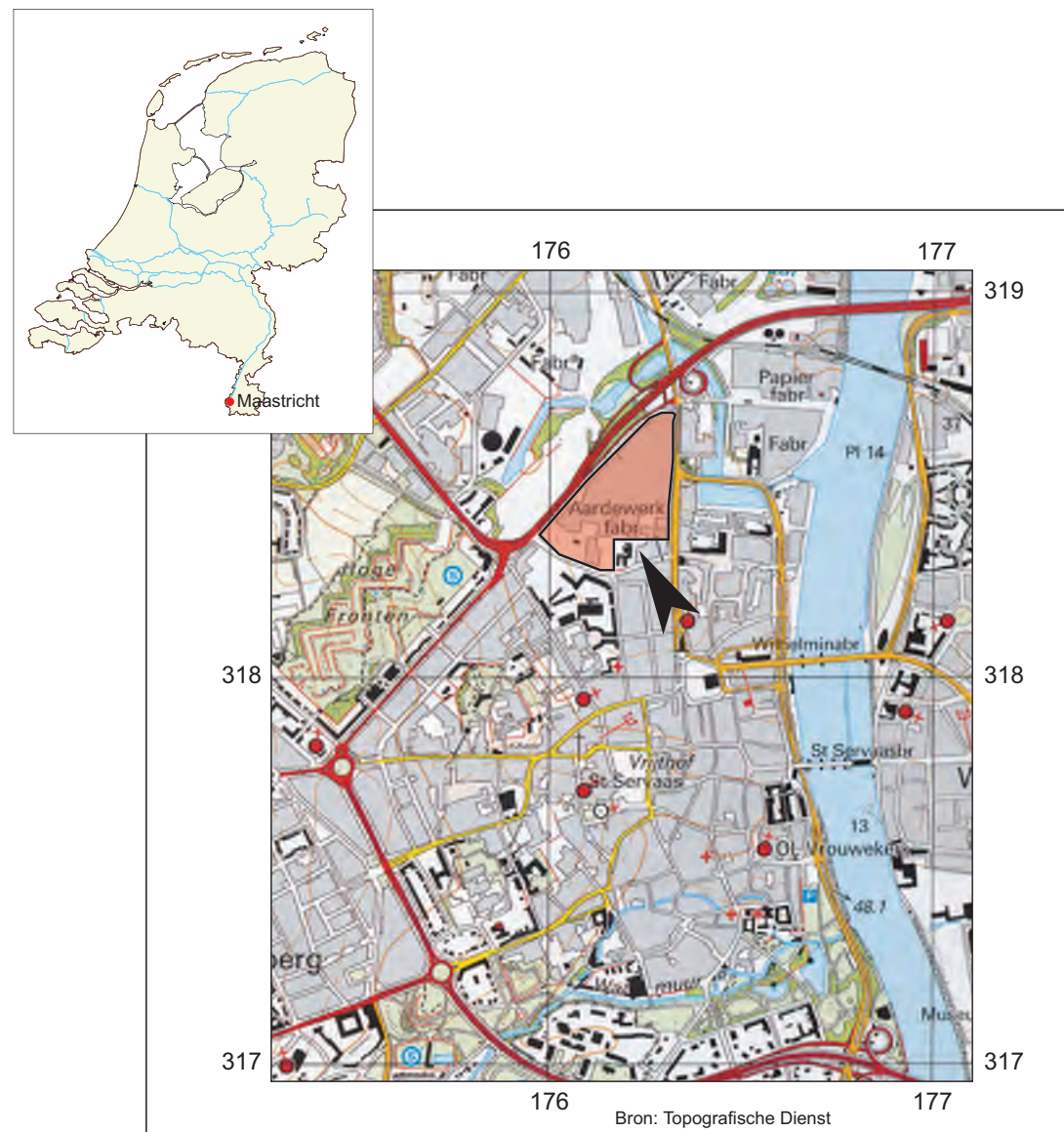
Naar aanleiding van de vraagstelling van de opdrachtgever is de nadruk van het onderzoek komen te liggen op de fysisch-geografische en archeologische analyse van het betreffende terrein en de bouwhistorische analyse van het bedrijfsterrein met haar bebouwing. De inleidende historische paragraaf is beknopt gehouden aangezien over de (bedrijfs)geschiedenis van dit deel van de stad al veelvuldig is gepubliceerd. Hiervoor wordt verwezen naar de, overigens niet uitputtende, literatuuropgave. Ten behoeve van de helderheid en werkbaarheid van de rapportage is extra aandacht besteed aan de afbeeldingen waaronder foto's, kaartmateriaal en de zogenaamde verwachtings- en waarderingskaarten. De in dit rapport opgenomen "oude" foto's zijn te vinden in het Gemeente-archief van Maastricht. De foto's die de huidige situatie weergeven zijn door medewerkers van BAAC gemaakt.

Bij het maken van de kaarten moest enigszins geïmproviseerd worden daar van het Sphinxterrein geen betrouwbare GBKN-kaart ter beschikking stond.

Graag willen wij de heren [REDACTED] (gemeente Maastricht) en de heer [REDACTED] (3W) danken voor hun constructieve medewerking tijdens dit onderzoek en het overvloedig aanleveren van materiaal. Verder gaat onze dank uit naar de medewerkers van de diverse archieven, te weten het Sociaal Historisch Centrum Limburg, het Rijksarchief Limburg, het Gemeentearchief Maastricht en het archief van Bouw- en Woningtoezicht van de gemeente Maastricht.

's-Hertogenbosch, 20 november 2005

[REDACTED]

Afb. 1 Het onderzoeksgebied.

1 Fysische geografie

1.1 Geologie en geomorfologie

Het onderzoeksgebied is gelegen in het noorden van de bebouwde kom van de stad Maastricht, vlakbij de westoever van de huidige loop van de rivier de Maas. Vanaf het Pleistoceen, circa 2.5 miljoen geleden, begint Zuid-Limburg onder invloed te staan van de rivier de Maas. De fluviatiele sedimenten bedekken vrijwel overal de oudere afzettingen uit het Krijt en Tertiair. Door de langdurige periode van opheffing en insnijding is er een breed en circa 200 m diep dal ontstaan, dat vooral vanaf de A2 op de Kruisberg ten noordwesten van Maastricht goed zichtbaar is. Door de combinatie van tektonische opheffing van het gebied met periodieke ophoging van de dalvlakte en insnijding van de dalvlakte door de Maas, ontstonden er in dit diepe dal in totaal 31 rivierterrassen in Zuid-Limburg (Staring Centrum, 1989).

Het landschap in de directe omgeving van de Maas is in hoofdlijnen bepaald door de afwisseling van ophoging en insnijding van de dalvlakte van de Maas, waardoor rivierterrassen ontstonden. Het Pleistoceen wordt gekenmerkt door een sterke wisselingen in klimaat. Koude perioden (glacialen) en warme perioden (interglacialen) wisselden elkaar af. Tijdens de koude perioden werd veel sediment aangevoerd en was de afvoer onregelmatig over het jaar verdeeld, waardoor de Maas haar riviervlakte ophoogde. Tijdens de warmere perioden sneed de Maas zich in doordat de vegetatie toenam, de afvoer regelmatig verdeeld werd (minder piekafvoeren) en doordat de sedimentaanvoer afnam. De oudste Maasterrassen zijn bij de Vaalserberg gelegen. In en rond Maastricht zijn alleen de vier laat-pleistocene terrasniveaus van de Maas te onderscheiden. Het betreft zogenaamde dalvlakteterrassen die al dan niet een bedekking met löss hebben (Staring Centrum, 1988; afb. 2). Van hoog naar laag en van oud naar jong zijn dit:

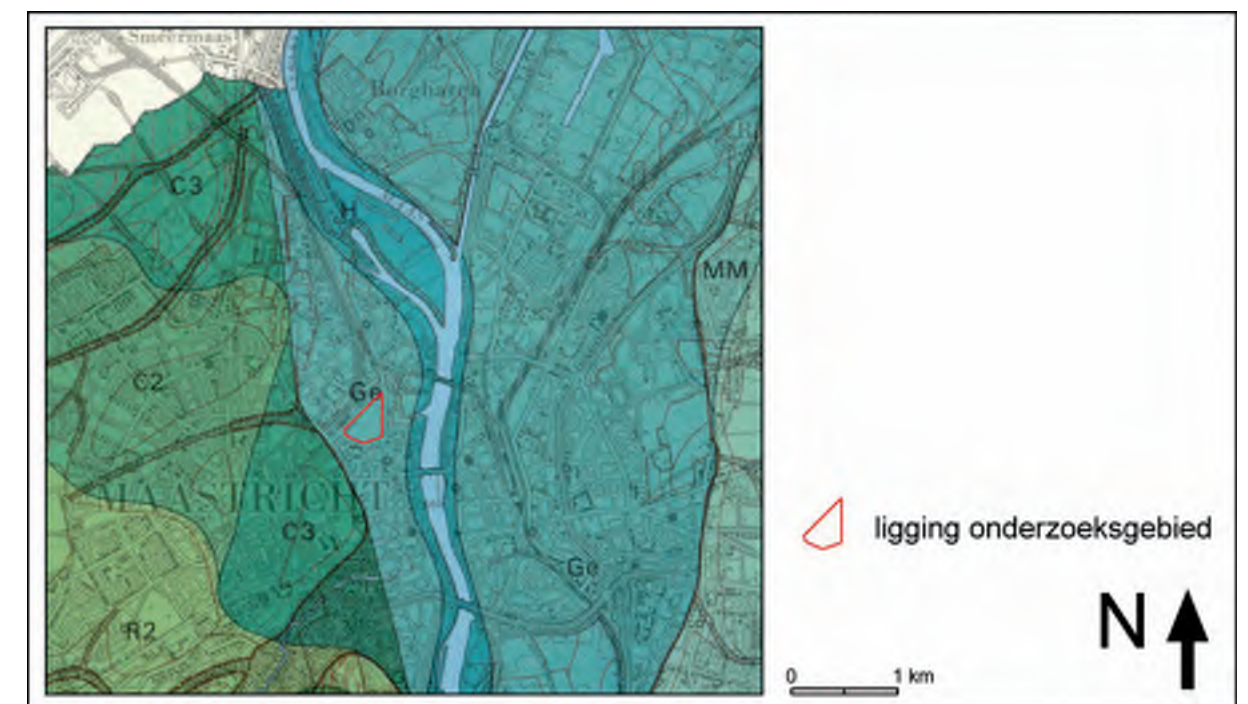
1. Het niveau Caberg-3 (Saalien-I, 300.000 – 245.000 BP, met löss)
2. Het niveau Eisden-Lanklaar (Saalien-II, 225.000-130.000 BP, met löss)
3. Het niveau Mechelen aan de Maas (Weichselien, 110.000 BP – 16.000 BP, met löss)
4. Het niveau Geistingen (Late Dryas, 10.800 BP – 10.150 BP, zonder löss).

Maastricht ligt voor een groot deel op het Terras Caberg-3, Caberg-2 en Geistingen onderin het dal van de Maas. De oudste archeologische vondsten (Midden-Paleolithicum) zijn gedaan onder een pakket Saale-II löss en Weichselien löss op het Terras van Caberg-3 en zijn circa 250.000 jaar oud (Huxtable & Aitken, 1985). Volgens de Geomorfologische kaart van Nederland (Staring Centrum, 1988) ligt het onderzoeksgebied op het Terras van Geistingen (afb. 2). Op dit terras kunnen uitsluitend vondsten uit het Mesolithicum en latere perioden worden verwacht.

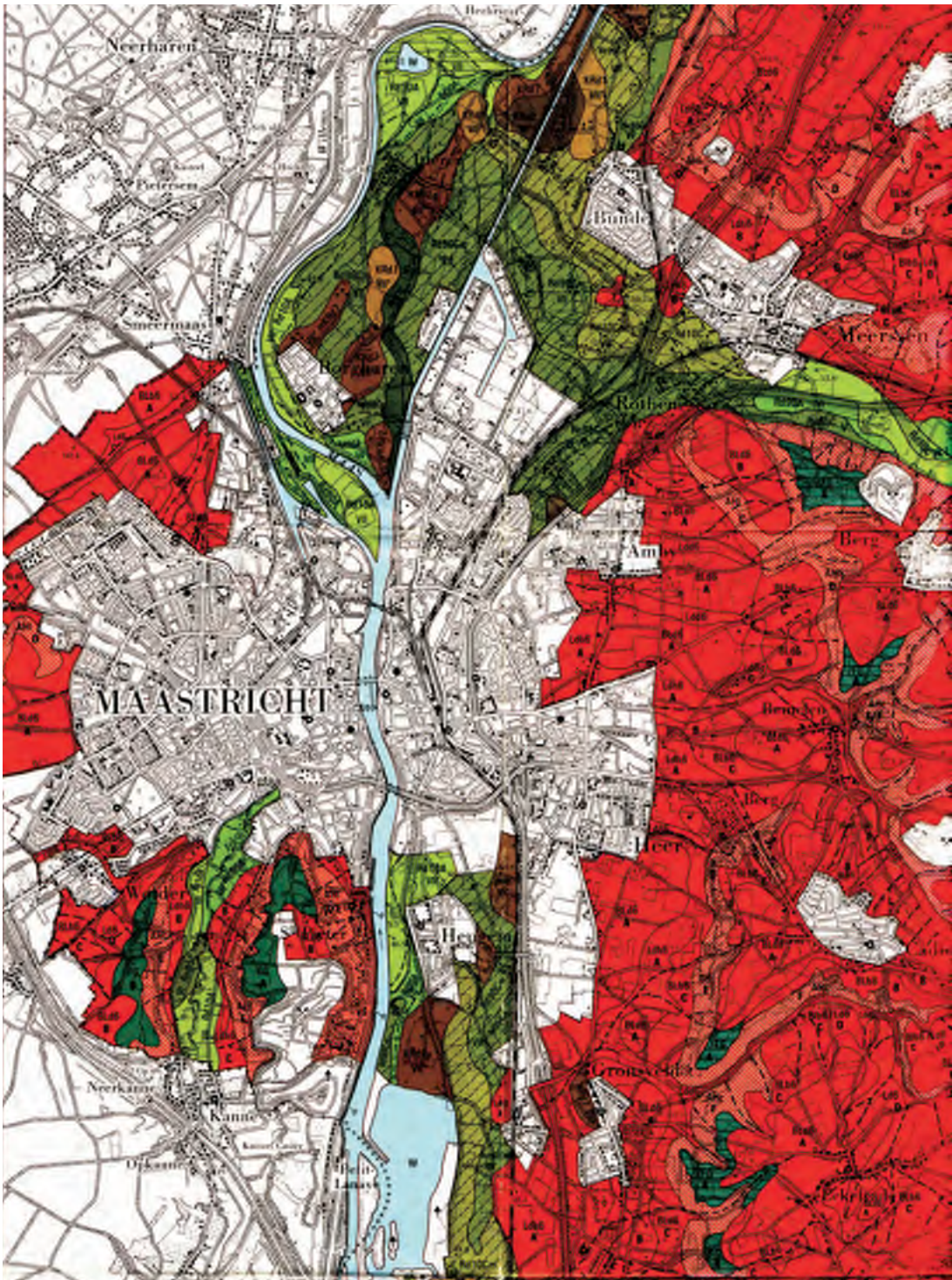
Gedurende het Weichselien (110.000 en 16.000 BP) werden de grinden van het terras van Mechelen aan de Maas afgezet, dat destijds nog een vlechtende riviervlakte was van de Maas. Tijdens de eerste opwarming in het Laat-Glaciaal (Bølling-Allerød Interstadiaal, 13.000-11.000 BP) kon de Maas zich sterk gaan insnijden in het glaciële rivierniveau en werd een lager gelegen riviervlakte gevormd, doordat de afvoer van de rivier zich steeds meer in één zijwaarts eroderende geul concentreerde. Hierdoor ontstond een nieuwe en lager gelegen dalvlakte en tevens een terrasrand tussen het dan gevormde Terras van Mechelen aan de Maas en de lager gelegen nieuwe dalvlakte. In de daaropvolgende koudere periode (Late Dryas, 10.800-10.150 BP) verdween de vegetatie weer en veranderde het rivierpatroon opnieuw in een verwilderd rivierpatroon van zandbanken en meerdere ondiepe geulen. Daarbij werd de dalvlakte weer opgehoogd met nieuw aangevoerd sediment. De grinden en grove zanden van het Terras van Geistingen zijn dus afgezet tussen ongeveer 10.800 en 10.150 BP (Van den Berg, 1996). Als gevolg van de sterke insnijding aan het begin van het Laat Glaciaal (= Laat Weichse-

lien) wordt de terrasrand van het Terras van Mechelen aan de Maas gekenmerkt door een duidelijke terreintrede naar het Terras van Geistingen. Langs deze terraswand is op veel plaatsen nog een randgeul te vervolgen. Het lagere Terras van Geistingen heeft een zeer karakteristiek reliëf van nogal sterk gekromde geulen en ruggen. Deze hoogten hebben een karakteristiek vingervormig patroon dat stroomafwaarts wijst. Waarschijnlijk zijn dit zandbanken die zich in de lengterichting van de stroom hebben gevormd. Het sterk wisselende reliëf is vermoedelijk veroorzaakt doordat de oorspronkelijke dalvlakte niet door een zuiver meanderende rivier is gevormd, maar door een vlechtende rivier met meerdere stroomdraden en onregelmatige afvoeren. Tevens is dit door een rivier gevormde reliëf goed bewaard gebleven, omdat het later niet is afgedekt door een pakket löss dat al het reliëf genivelleerd zou hebben.

De overgang van het Pleistoceen naar het Holoceen wordt gekenmerkt door een geleidelijk warmer en vochtiger wordend klimaat. Aan het begin van het Holoceen (Preborea, Borea) werd de afvoer regelmatig verdeeld door onder andere een afname in de piekafvoer en een toename van de vegetatie, waardoor de variaties in de afvoer kleiner werden en oevers gestabiliseerd werden. Hierdoor ontstond een overwegend meanderend rivierpatroon, waarbij het rivierdal alleen overstroomde bij hoge waterstanden. Door de gelijktijdige afname van de sedimentaanvoer kon de Maas zich verder insnijden en kwam het niveau van Geistingen geleidelijk buiten het bereik van de holocene Maas te liggen. Deze hernieuwde insnijding tijdens het vroeg Holoceen zorgde dus voor een nieuwe verlaging van de dalvlakte en daarmee de transformatie van de Late Dryas dalvlakte in het Terras van Geistingen. Vanaf het moment van insnijding wordt dit terras beter bewoonbaar voor mensen, omdat hoogwaters minder frequent optreden en de bodemvorming op gang kan komen.

Afb. 2 Rivierterrassen van de Maas rond Maastricht. De rode lijn geeft de ligging van het onderzoeksgebied aan. Legenda: R 2= Terras van Rothen-2; C2 = Terras Caberg-2; C3 = Terras Caberg-3; Ge = Terras van Geistingen; MM = Terras van Maasmechelen; H = Holoceen (Bron: Staring Centrum, 1988).

Afb. 3 Detail van de bodemkaart van Nederland, omgeving Maastricht.

2.2 Bodem

Op de Bodemkaart van Nederland (Stiboka, 1993) is aan het onderzoeksgebied geen bodemeenheid toegekend. Door de aanwezigheid van bebouwing is het onderzoeksgebied bodemkundig niet gekarteerd. Op basis van overeenkomsten in de geomorfologie (de ligging van het onderzoeksgebied op het terras van Geistingen) en de bodemgegevens uit de directe omgeving worden er in het onderzoeksgebied naar verwachting oude rivierkleigronden aangetroffen, die hoofdzakelijk bestaan uit polder- vaaggronden en brikgronden.

Brikgronden worden vooral aangetroffen op de oudere en zavelige rivierkleigronden die ontkalkt zijn. Tijdens de bodemvorming kon het sediment rijpen, het bodemprofiel verbruinen en kon er uiteindelijk ook klei uitspoelen uit de bovenste lagen en weer inspoelen in de onderste lagen, waardoor een karakteristieke briklaag (= klei-inspoelings- laag ontstond). De humushoudende bovengrond is meestal dun tot matig dik (0-30 cm). In sterk zandige delen van de ondergrond kunnen ook banen met klei-inspoeling worden aangetroffen, die vaak een roodbruine tot bruine kleur hebben (Banden-B). Archeologische vondsten en sporen op dit bodemtype kunnen verwacht worden in de bovenste 50 cm van het profiel.

Alle zavel- en kleigronden die geen veen in de bovenste 80 cm hebben, geheel gerijpt zijn en geen of slechts een dunne humushoudende bovengrond kennen, behoren tot de poldervaaggronden (De Bakker & Schelling, 1989). Dit betekent dat vrijwel alle rivierkleigronden in deze klasse vallen. Het kunnen zowel zware als lichte gronden en kalkrijke of kalkloze gronden zijn. Tabel 1 laat een karakteristiek bodemprofiel van een poldervaaggrond zien. Naar verwachting kan het bodemprofiel in het onderzoeksgebied sterk verschillen, aangezien het terras uit een afwisseling van zandbanken en rivierklei bestaat. Daarnaast kan er grind (voornamelijk binnen de zandbanken) in de bovengrond worden aangetroffen. Ook op dit bodemprofiel kunnen archeologische vondsten en sporen verwacht worden in de bovenste 50 cm van het profiel.

Horizont	Diepte [cm]	Omschrijving
Ap1	0-22	Donker grijsbruin, kalkloos, matig humusarm, uiterst fijnzandig lichte klei, vrij kleine elementen
Ap2	22-25	Idem als Ap1, maar met dichtere structuur, ploegzool
C21g	25-50	Grijs, humusarm, kalkloos, uiterst fijnzandige zavel, roestig
C22g	50-80	Idem als C21g, maar lichter en zandiger, sponsstructuur
C23g	> 80	Idem, sterk gelaagd en minder roestig

Tabel 1 Bodemprofiel van een kalkloze poldervaaggrond (De Bakker & Schelling, 1989).

2 Beknopte historische inleiding

2.1 Algemeen

Maastricht is ontstaan aan een doorwaadbare plek in de Maas. Al in de Romeinse Tijd heeft aldaar een versterkte nederzetting met een brug over de Maas gelegen. Deze nederzetting is vanaf de Romeinse Tijd continu bewoond gebleven. Behalve de noord-zuid georiënteerde handelsroute over de Maas, kwam ook een aantal landwegen in Maastricht samen. Zo liep er een oost-west lopende Romeinse weg vanaf Keulen over Maastricht via Tongeren naar het Kanaal. Een andere Romeinse weg liep van Maastricht langs de linker Maasoever via Dilsen en Heel naar Nijmegen.

Ruwweg vanaf het eind van de 6de eeuw tot het begin van de 9de eeuw was Maastricht een bisschopsstad. Vervolgens werd de bisschopszetel naar Luik verplaatst maar behield de bisschop van Luik zijn gezag in de stad. Behalve de bisschop van Luik hadden ook de Duitse koningen en keizers macht in de stad, wier rechten later overgingen op de hertogen van Brabant.¹

Ter verdediging van Maastricht werd rond 1204 begonnen met de aanleg van voorlopige fortificaties in de vorm van een aarden wal voorzien van een palissade, houten poortgebouwen en een gracht aan de veldzijde. Een kwart eeuw later verleende Hendrik I van Brabant de Maastrichtenaren het recht een stenen stadsmuur op te richten. Deze muur bouwde men vervolgens boven op de oude aarden omwalling.²

In de loop van diezelfde 13de eeuw bleek er een groeiend gebrek aan ruimte binnen deze stadsmuur te ontstaan. Met name buiten de Lenculen-, Tweebergen- en Grote Poort werden woningen gebouwd, met als gevolg dat na verloop van tijd hier zelfs compleet nieuwe wijken verrijzen. Dat bebouwing in het zicht- en schootsveld van de vesting niet bevorderlijk was voor de verdediging behoeft geen betoog. Daarbij liepen de eigenaren/bewoners van deze opstallen het risico dat bij een dreigende belegering van de stad hun bezittingen afgebroken of platgebrand werden.

Om de nieuwe wijken buiten de stad enige bescherming te bieden werd omstreeks 1300 besloten een nieuwe ruimere aarden wal aan te leggen. Ook deze wal zou later gebruikt worden om een stenen ommuring op te bouwen.³

Morreau wijst er op dat de noordelijke grens van de tweede stadswal mogelijk in eerste instantie de lijn Lindenkruijspoort – Maagdendries – Maastrichter Grachtstraat volgde. De lijn Lindenkruijspoort – Maagdendries vormt min of meer de zuidgrens van het huidige onderzoeksgebied.

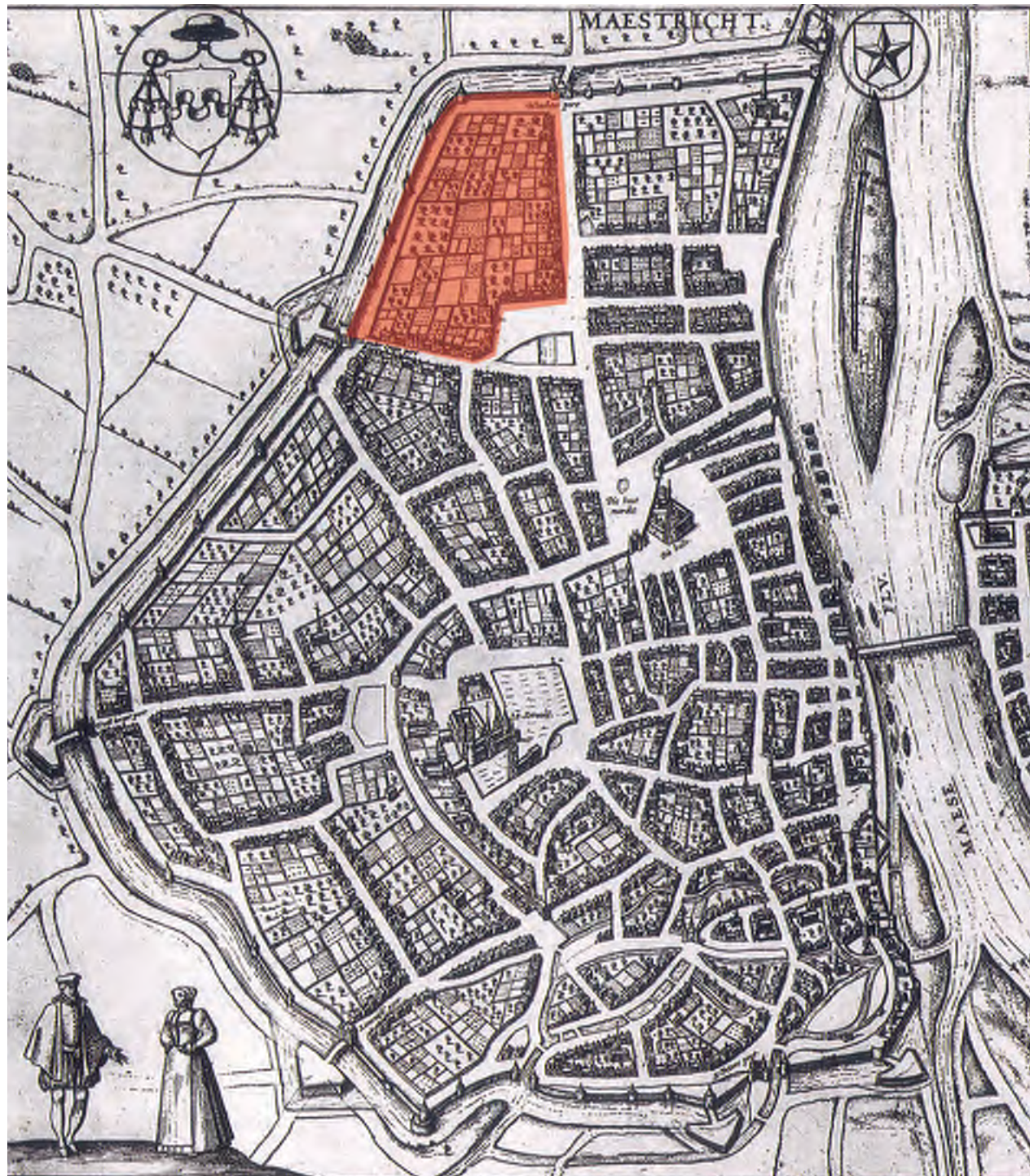
Morreau gaat er van uit dat de Maastrichter Grachtstraat verwijst naar een oude later dichtgeworpen vestinggracht die de grens van de tweede omwalling moet hebben gevormd. Dat de verdedigingswal/-muur later meer naar het noorden zou zijn gelegd, had te maken met het voornemen ook het klooster van de Antonieten, gelegen ten oosten van de huidige Boschstraat, binnen de vesting op te nemen. Dit wijst er op dat, behoudens het klooster van de Antonieten, hier weinig bebouwing heeft gelegen.

De verdedigingswerken werden, voor wat het hier onderzochte terrein betreft, in de jaren 1297-1299 aangelegd, dat wil zeggen de beide poorten (Lindenkruijspoort en Boschpoort), de onderbouw van het tussenliggende muurgedeelte en de onderbouw van de muurtorens.⁴ Morreau verdeelt de bouwtijd van de tweede stadsmuur in 3 perioden. Tijdens de eerste periode tot 1400 werd het muurwerk opgebouwd uit kolenzandsteen of zandsteen in een onregelmatig verband. In de tweede periode van 1400-1450 verwerkte men regelmatige blokken Naamse steen en ook mergelblokken. In de derde en laatste periode van 1452-1486 werd Naamse steen in een regelmatig verband gebruikt.⁵

Onder invloed van de opkomst van het geschut ging men in 1542 over tot de modernise-

Afb. 4 Overzicht van de (vermoedelijke) loop van de Romeinse wegen in Limburg en omgeving.
In: [redacted] 2000, p. 60.

Afb. 5 Plattegrond van Maastricht, circa 1565. Het onderzoeksterrein, met rood aangegeven, kent langs de Boschstraat en de Maagdendries bebouwing. Het binnenterrein is niet bebouwd en waarschijnlijk in gebruik als tuin, boomgaard en bleekveld.

Afb. 6 Zeventiende eeuwse plattegrond van Maastricht, met daarop de voorwerken rondom de vesting. Het grootste deel van het onderzoeksgebied is nog steeds onbebouwd. Het onderzoeksgebied is met rood aangegeven.

Afb. 7 De Boschpoort met avancée gezien vanaf de veldzijde gezien. Op de achtergrond één van de bedrijfsgebouwen van [redacted]

Afb. 8 Zicht op de Boschpoort en aangrenzende verdedigingsmuur vanuit de stad gezien. Links op de voorgrond een perceel dat aangeduid is als zijnde eigendom van Regout.

Afb. 9 Zicht op de Lindenkruispoort en de stadsmuur ten noorden van deze poort. Op de achtergrond gebouwen staande op het Sphinxterrein.

ring van de fortificatiën. Zo werd tegen de binnenzijde van de stadsmuur een aarden wal opgeworpen. Hierdoor nam niet alleen het weerstandsvermogen van de muur toe, maar ontstond ook ruimte voor het plaatsen van geschut. Verder werden de muur- en poorttorens verlaagd en volgestort met grond, terwijl muren hersteld en versterkt werden. Het is bekend dat de torens van onder meer de Lindenkruispoort in april 1544 met grond werden opgevuld.⁶ Ook begon men na verloop van tijd met een verdediging in de diepte, zo legde men in 1578 een ravelijn voor de Lindenkruispoort aan. Ook voor de Boschpoort zou een dergelijk verdedigingswerk verrijzen.

Ondanks deze voorzorgsmaatregelen had Maastricht sterk te lijden onder diverse belegeringen en veroveringen (1579, 1632, 1673, 1676, 1748, 1793, 1794). Na iedere verovering werd de aangerichte schade aan de fortificatiën weer hersteld en werden nieuwe werken in het buitengebied opgericht om de verdediging te verbeteren. Zo verrezen er ravelijnen, hoornwerken, gedetacheerde bastions e.d. om de vijand meer op afstand te houden en de stadsmuur beter te beschermen tegen vijandelijke artillerie.

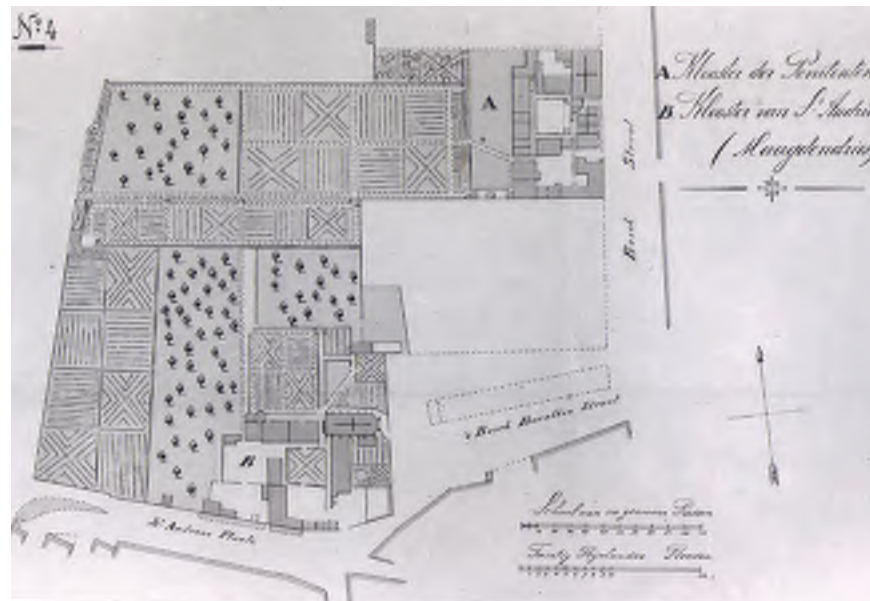
In de negentiende eeuw werd het vestingstelsel van Nederland drastisch gewijzigd. Verschillende vestingen werden ontmanteld en de verdediging concentreerde zich meer op het westen van het land. Voor Maastricht als vesting viel het doek in 1867. Grote delen van de vestingwerken zouden in de daarop volgende jaren gesloopt worden en opgehoogde verdedigingswerken afgegraven. Met de vrijkomende grond werden onder meer de grachten gedempt.⁷ De Boschpoort werd in 1870 gesloopt en de Lindenkruispoort in 1874. De vrijkomende gronden werden door de gemeente en enkele kapitaalcrachtige fabrikanten waaronder Petrus Regout aangekocht.⁸

Afb. 10 Detail van een plattegrond van Maastricht uit 1823.

Afb. 11 Detail van de maquette van Maastricht, weergevende de situatie van 1748.

Afb. 12 Plattegrond van een deel van het onderzoeksgebied met daarop aangegeven het Begijnhof van St. Andries aan de Maagdendries (B) en het Penitentenklooster aan de Boschstraat (A).

Afb. 13 Luchtfoto van het Sphinxterrein en omgeving uit 1927.

2.2 Het terrein van de Spinxfabriek

Tot in de 13de eeuw behoorde het terrein waarop nu de Spinxfabrieken staan tot het buitengebied van de stad Maastricht en lag dus in het zicht- en schootsveld van de oude vesting. Eind 13de eeuw, met de bouw van de tweede stadswal/stadsmuur, komt ook dit gebied binnen de stad te liggen. Het gebied werd omsloten door de Boschstraat aan de oostzijde, de Maagdendries aan de zuidzijde en de stadsmuur aan de west- en noordzijde. De stadsmuur bestond hier uit de Lindenkruispoort en de Boschpoort (ook wel Hochterpoort genoemd) met tussenliggende verdedigingsmuur. Deze muur kende vijf rondelen.

Voordat het gebied binnen de stadsommuring kwam te liggen, zal er weinig bebouwing gestaan hebben. Het terrein zal met name in gebruik zijn geweest door lakenwevers, hoveniers en gardeniers. Mogelijk dat er ook enkele huizen en/of boerderijen hebben gelegen. Bekend is dat kort voor 1375 aan de Maagdendries het begijnhof van Sint Andries opgericht werd. De bijbehorende kapel, die nog steeds bestaat, werd in 1471, na een verbouwing, gewijd aan Sint Andries.⁹

In de 16de eeuw werd, zoals we reeds zagen, de verdediging van de stad gemoderniseerd waarbij onder meer een aarden wal tegen de binnenzijde van de stadsmuur werd opgeworpen. Na verloop van tijd verrees er in de noordwesthoek van het onderzochte terrein een kat en bouwde men, vermoedelijk in de loop van de 18de eeuw, alhier een buskruitmagazijn. Het overgrote deel van het (binnen)terrein blijft echter onbebouwd.¹⁰

In de tweede helft van de 17de eeuw en wel in 1673, werd een tweede kloostercomplex op het huidige Sphinxterrein opgericht: het Penitentenklooster. Het bouwterrein stond bekend onder de naam Busschuttenhof, en was in gebruik geweest als exercitieveld van de boog- en busschutters. Drie jaar na de bouw werd het klooster grotendeels vernield door oorlogshandelingen. Twee jaar later werd begonnen met de herbouw en vergroting van het klooster. Dit resulteerde in een vierkant complex met een kloostergang rond een binnenplaats. De aan deze carré grenzende kapel lag aan de Boschstraat. Na de confiscatie van 1797 kregen deze kloostergebouwen een militaire functie. Zij gingen fungeren als garnizoenskledingmagazijn.

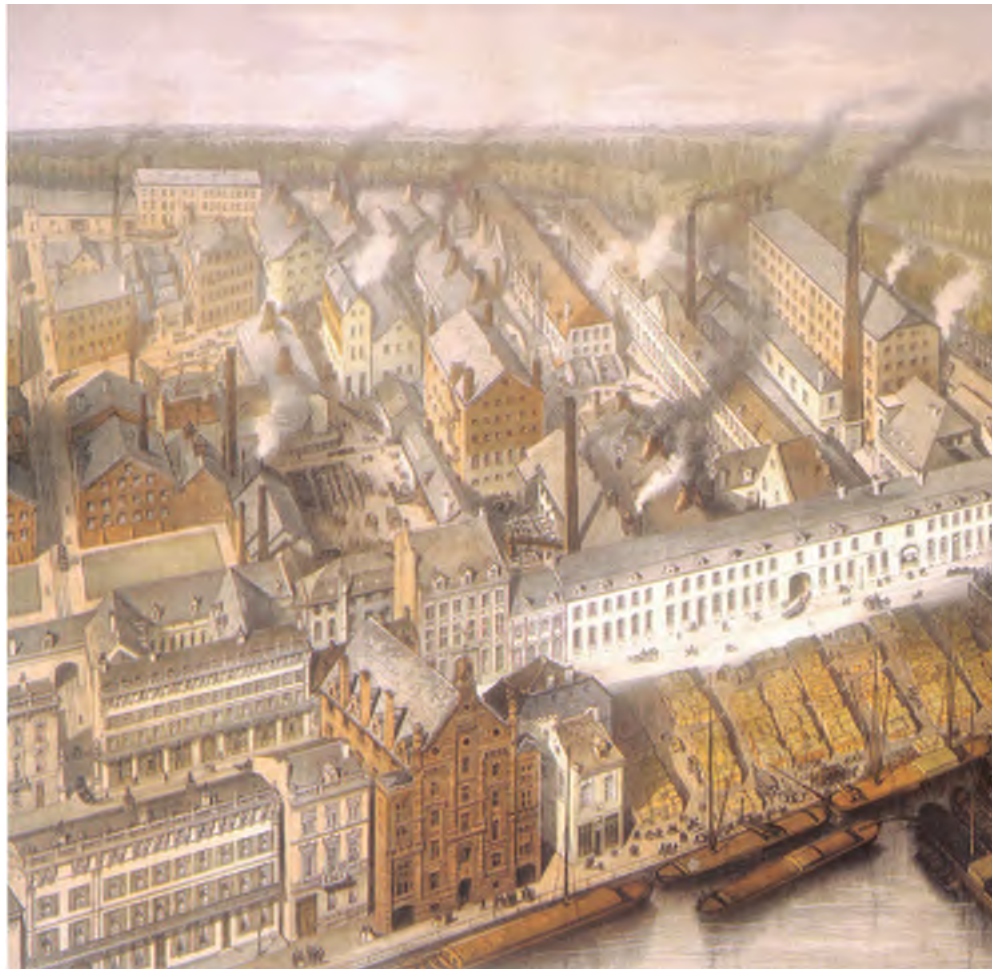
Ook het in die tijd geconfisceerde Sint-Andriesklooster kreeg een militaire functie. Dit gebouw ging dienst doen als opslagruimte voor de genie. Vervolgens werd de westvleugel van het complex (de kloostergang met etage) omstreeks 1818-1820 afgebroken waarna er, waarschijnlijk in 1837, op die plek een militaire opslagloods werd gebouwd.¹¹ Aan het eind van de 18de eeuw werd een joodse begraafplaats achter het Sint-Andriesklooster aangelegd die tot circa 1812 in gebruik is geweest. Overigens zijn hier niet alleen Joden begraven. Tijdens een uitbraak van de tuberculose, die klaarblijkelijk vooral onder garnizoenssoldaten heerste, zijn alhier massagraven gedolven voor de slachtoffers.¹²

In de 19de eeuw veranderde Maastricht van een vestingstad in een centrum voor handel en industrie. Met name de aanleg van de Zuid-Willemsvaart en de binnenhaven "het Bassin" ten oosten van de Boschstraat gaven een impuls aan de ontwikkeling van Maastricht tot handelsstad.¹³

In 1827 betrok Petrus Regout een huis aan de Boschstraat alwaar hij met een kristalslijperij begon. Na verloop van tijd werden door hem nog meer stukken grond en huizen in de nabijheid van de Boschstraat aangekocht en diverse panden nieuw gebouwd. De ene fabriek na de andere werd geopend: een glasslijperij (1827), spijkersmederij (1834), een fabriek voor beschilderd aardewerk (1836), een glasblazerij (1837/1838), meniefabriekje (1837), potasfabriek (1839), kalkbranderij (1839) etc.¹⁴ In de tweede helft van de 19de eeuw verschoof overigens het accent van de productie van glas naar aardewerk.

In 1863 wist Regout het voormalige Penitentenklooster in bezit te krijgen. Het gebouwencomplex werd na verloop van tijd (deels) afgebroken om onder meer plaats te maken voor het zogenaamde Hooghuis en een grote fabriekspoort. Deze laatste bestaat heden ten dage nog steeds.¹⁵

Na de opheffing van de vestingstatus wist [redacted] zijn grondgebied nog verder uit te

Afb. 14 Overzicht van het fabrieksterrein van [redacted] circa 1865.

Afb. 15 Reclameprent van de fabriek rond 1900.

Afb. 16 Luchtfoto van het Sphinxterrein anno 2000. Foto: [redacted]

Afb. 17 [redacted]

Afb. 18 De fabriekspoort met rechts daarvan het zogenaamde Hooghuis, gelegen aan de Boschstraat. Aan het pleintje op het fabrieksterrein waren een schooltje voor kinderen van de arbeiders en een ziekenzaal gelegen.

Afb. 19 Particuliere gasfabriek behorende tot het fabrieksterrein van [redacted]

Afb. 20 Oude, thans verdwenen, bebouwing aan de Boschstraat.

Afb. 21 Toegangspoort met het voormalige Hooghuis.

breiden door de aankoop van vroegere vestinggronden. Maar ook het terrein ten westen van de Sint-Andriesskapel komt nu in zijn bezit. Verder zou in de loop van de 20ste eeuw het terrein van de joodse begraafplaats worden aangekocht, waarbij wel de bepaling gold dat de ondergrond van dit terrein niet door bebouwing mocht worden verstoord.¹⁶ Tegen het einde van de 19de eeuw waren deze nieuw verworven terrein nagenoeg volledig volgebouwd. Tot de eerste gebouwen die op de aangekochte vestinggronden verrezen behoorden de gebouwen die thans aangeduid worden met de namen: “gebouw A”, “gebouw B” en “gebouw C”.¹⁷ In de 20ste eeuw veranderde er niet veel aan de omvang van het Sphinxcomplex. Deze periode kenmerkte zich voornamelijk door de toepassing van een nieuwe krachtbron (elektriciteit in plaats van gas), nieuwe bouwmaterialen (onder meer gewapend beton¹⁸) en rationalisering en modernisering van het bedrijf. Dit laatste komt onder meer tot uitdrukking in de bouw van de Eiffel I (1929), II (1930) en III (1941) met de ernaast gelegen ovens. Hebben de Eiffel I en II in eerste instantie nog vierkante ovens, naar verloop van een aantal jaar werden deze ovens vervangen door tunnelovens. Met de bouw van de Eiffelfabrieken werd de productie van sanitair belangrijk uitgebreid. De glasfabricage was reeds in 1925 worden beëindigd. De productie van aardewerk werd in 1969 gestaakt. De 20ste eeuwse nieuwbouw ging ten koste van de meeste 19de eeuwse fabrieksgebouwen. Onder meer de glasslijperij, de glasblazerij, de glasfabriek uit 1902, het glasmagazijn, enkele ronde ovens, de gashouders en aardewerkmagazijnen werden gesloopt, evenals het Hooghuis. In diezelfde tijd werd ook het woonhuis van [REDACTED] aan de Boschstraat gesloopt. Belangrijke ruimtelijke ontwikkelingen kwamen voort uit de ingebruikname van tunnelovens als vervangers van de ronde en vierkante ovens. Later werden de tunnelovens weer vervangen door rollenovens.¹⁹ Daardoor nam het aantal schoorstenen sterk af, om uiteindelijk geheel te verdwijnen. Hiermee kreeg het bedrijf ook een andere skyline. Een andere belangrijke verandering trad op in de wijze van transport: vrachtwagens namen de taken van de treinen over waardoor enerzijds de spoorlijnen op het bedrijfsterrain in onbruik raakte en anderzijds een nieuwe expeditie-afdeling werd opgezet. De ingang van de fabriek werd daarbij verplaatst naar de Maagdendries.

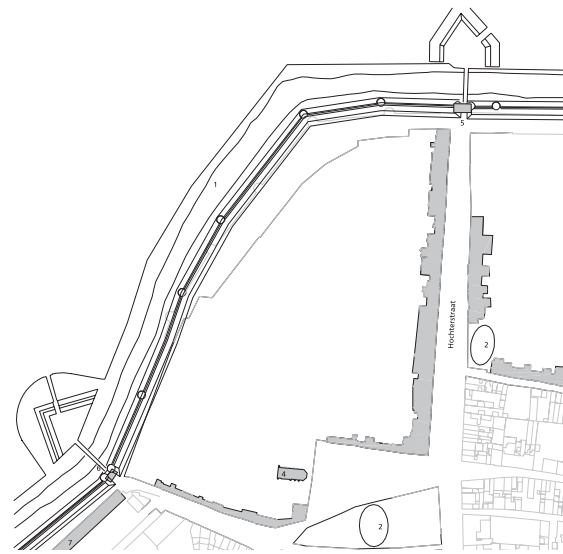
Afb. 22 Bouw van een nieuwe oven bij de Eiffel.

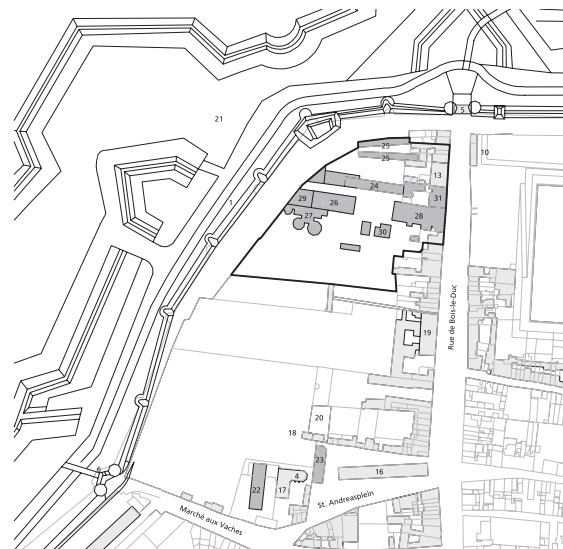
Afb. 23 Gebruik van het spoor voor transport van het eindproduct.

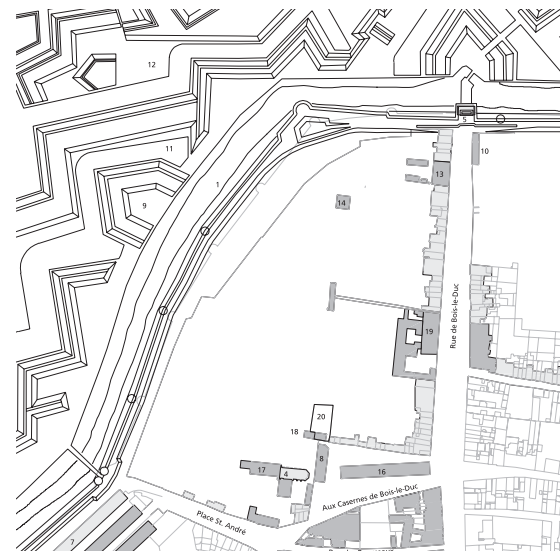
Afb. 24 Aanvoer van grondstoffen per spoor.

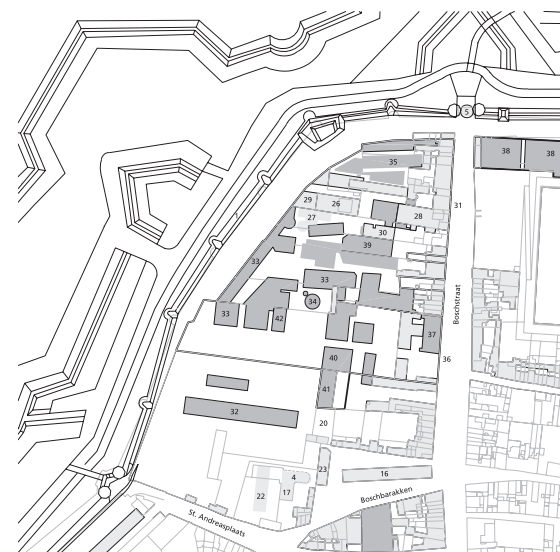
Afb. 25 Ontwikkelingen in het onderzoeksgebied in de periode 1350-1632. In: WIAM 2000, deelrapport 5, p. 10.

Afb. 27 Ontwikkelingen in het onderzoeksgebied in de periode 1814-1845. In: WIAM 2000, deelrapport 5, p. 22.

Afb. 26 Ontwikkelingen in het onderzoeksgebied in de periode 1632-1814. In: WIAM 2000, deelrapport 5, p. 14.

Afb. 28 Ontwikkelingen in het onderzoeksgebied in de periode 1845-1867. In: WIAM 2000, deelrapport 5, p. 38.

3 Archeologische inventarisatie en advisering

3.1 Werkwijze

Om de archeologische verwachting voor het gebied vast te stellen is gebruik gemaakt van diverse bronnen. In de eerste plaats is de archeologische verwachting gebaseerd op het historisch onderzoek zoals dat is opgenomen in hoofdstuk 2. Daarnaast is de archeologische database van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig bodemonderzoek (ARCHIS), geraadpleegd. Tenslotte is bij de afdeling archeologie van de gemeente Maastricht informatie opgevraagd over eventuele onderzoeken en waarnemingen in of in de omgeving van het gebied. Om de verstoringen in het gebied vast te kunnen stellen is gebruik gemaakt van de informatie die uit de onderzochte bouwdoSSIERS naar voren komt alsmede waarnemingen tijdens enkele veldbezoeken.

3.2 Historische en archeologische achtergronden

Zoals uit het historisch onderzoek duidelijk is geworden, bevindt het onderzoeksterrein zich aan de rand van de binnenstad van Maastricht, grotendeels binnen de 14de eeuwse stadsmuur. Tot in de 18de eeuw was het gebied, afgezien van een smalle strook bebouwing aan de Boschstraat en Maagdendries, vrijwel geheel onbebouwd. Het terrein was in gebruik als tuin, boomgaard of bleekveld. In de 18de eeuw verschijnen enkele gebouwen die waren gerelateerd aan militaire activiteiten waaronder een aantal magazijnen. Verder lag er in of aan de rand van het terrein een begijnenklooster (vanaf de 14de eeuw) met bijbehorende kapel gewijd aan Sint Andries, en het Penitentenklooster (vanaf 1673). Vanaf het begin van de 19de eeuw ontstonden er diverse industrieën binnen het onderzoeksgebied.

De oudste daarvan, onder andere een aardewerkfabriek, een glasblazerij, een menie-fabriek en een potasfabriek, lagen op de noordelijke helft en waren in handen van [REDACTED]. In de loop van de 19de eeuw werd het fabriekscomplex steeds verder uitgebreid en aan het eind van de eeuw besloeg het het gehele onderzoeksgebied. Daarbij werd ook een strook van de voormalige vestingwerken bij het complex getrokken. In de loop van de 19de en 20ste eeuw heeft het fabriekscomplex een groot aantal veranderingen en uitbreidingen ondergaan.

Uit het gebied zijn in de ARCHIS database geen vondstmeldingen aanwezig. Evenmin is vanuit de gemeente op het terrein ooit onderzoek gedaan. Op het terrein schijnen in het verleden Romeinse graven gevonden te zijn, maar hierover is weinig bekend.²⁰ Onder meer op grond van deze melding bestaat het vermoeden dat in de Romeinse tijd een weg heeft gelopen op de westoever van de Maas. Bij een waarneming tijdens rioolaanleg in de Boschstraat is vastgesteld dat deze weg in ieder geval niet het tracé volgde van de latere Boschstraat.²¹ Een tracé meer westelijk over het Sphinxterrein is derhalve niet uitgesloten. Voor de latere periodes is de archeologische verwachting vrijwel uitsluitend gebaseerd op de gegevens zoals deze bij het archief- en literatuuronderzoek naar voren zijn gekomen. Hierbij zijn ook waarnemingen meegenomen die, zoals hierboven reeds vermeld, zijn verzameld tijdens enkele veldbezoeken alsmede de algemene archeologische kennis over de ondergrond van Maastricht zoals deze vooral de afgelopen tientallen jaren is verzameld.

Afb. 29 Het zuidwestelijk deel van het onderzoeksgebied is midden 19de eeuw nog grotendeels onbebouwd. Een deel van het gebied is in gebruik als militaire boomkwekerij. Het noordelijk deel is al in bezit van [redacted]. Deze kaart behoort bij de aanvraag voor de bouw van een gemeentelijke gasfabriek op de terreinen achter het voormalige Penitentenklooster. De kaart dateert van rond 1857 (Nationaal Archief, Verbaalarchief van het Ministerie van Oorlog, 23.04.1857, 12B).

3.3 Archeologische onderzoeksthema's

Gezien de historische ontwikkeling van het gebied zijn met betrekking tot de archeologische resten enkele thema's relevant.

- De vroege ontwikkeling en bewoning van het gebied voorafgaand aan de bouw van de stadsmuur in het midden van de 14de eeuw. Over het terrein heeft in de Romeinse tijd mogelijk een weg gelopen vanaf het castellum in noordelijke richting. Bij deze weg hoort mogelijk nog enige infrastructuur en ook graven zijn niet uitgesloten. Gezien de iets hogere ligging ten opzicht van het gebied ten oosten van de Boschstraat is bewoning in de prehistorie, Romeinse Tijd en Vroege middeleeuwen niet uitgesloten.
- De 14de eeuwse stadsmuur en de ontwikkeling daarvan. In de noordelijke en westelijke randzone bevinden zich de restanten van de 14de eeuwse stadsmuur. Met name de exacte ligging van de muur met bijbehorende muurtorens en eventuele bouwfasen in de muur zijn archeologisch interessant. Daarnaast kunnen ook aanzetten van een tweetal stadspoorten nog juist binnen het gebied verwacht worden. De 14de eeuwse muur is vanaf de 16de eeuw versterkt met wallen en later met voorwerken. Deze liggen deels binnen het onderzoeksgebied. De resten van de muur en het verloop ervan kunnen een rol spelen bij de toekomstige inrichting van het gebied.
- Bebouwing langs de Boschstraat en Maagdendries. Alleen langs de doorgaande straten Boschstraat en Maagdendries was tussen de 14de en het begin van de 19de eeuw bebouwing aanwezig. Over de aard en datering van deze gebouwen is weinig bekend. Ook de aard en de ouderdom van de percelering is onbekend.
- Kloosterterreinen en begraafplaatsen. Binnen of aan de rand van het onderzoeksgebied heeft een tweetal kloosters gelegen alsmede een Joodse begraafplaats. Aan de zuidzijde lag vanaf het midden van de 14de eeuw een Begijnenconvent waarvan de kapel was gewijd aan Sint Andries. Deze kapel of restanten daarvan, zijn nog aanwezig vlak buiten het plangebied aan de straat Achter de Barakken. De overige kloostergebouwen hebben zich echter waarschijnlijk tot binnen het plangebied uitgestrekt. Over het convent, de bijbehorende gebouwen en de ontwikkeling daarvan is weinig bekend. Aan de Boschstraat lag tussen 1673 en 1797 het Penitentenklooster. Over de exacte plattegrond en bouwfasering van dit complex is weinig bekend. Afgezien van begravingen die met beide kloostercomplexen samenhangen was er ook een Joodse begraafplaats aanwezig die tussen het eind van de 18de eeuw en 1812 heeft gefunctioneerd.
- Gebouwen die samenhangen met militaire activiteiten in de omgeving. Binnen het onderzoeksgebied hebben diverse gebouwen gestaan met een militaire functie uit de 18de en 19de eeuw. Het gaat vermoedelijk merendeels om opslaggebouwen waaronder een kruitmagazijn, opslagruimtes voor de genie, een militaire bergplaats en een artillerieloods.
- Industriële gebouwen behorend tot het fabriekscomplex van [redacted]. Vanaf het begin van de 19de eeuw ontstaat binnen het gebied een industrieel complex van de Firma Regout. Het complex wordt vrijwel continu aangepast en uitgebreid. De oudste gebouwen liggen in het noordelijk deel van het gebied. Rond 1900 behoort vrijwel het gehele bouwblok tot het fabriekscomplex. Het geheel vormt één van de oudste industriële complexen in Maastricht en Nederland. Met name uit de vroegste, 19de eeuwse, fase is vrij weinig bekend over het uiterlijk en inrichting van de fabrieken en over de productiewijze. Hoewel niet duidelijk is in hoeverre latere verbouwingen en aanpassingen de oudere gebouwresten hebben aangetast moet rekening gehouden worden met een complex

bodemarchief met resten van gebouwen, ovens en andere installaties. Ook kunnen plaatselijk grote hoeveelheden productieafval in de ondergrond bewaard zijn gebleven die ons inzicht kunnen geven over de verschillende fases van het productieproces. Naar vroege industrie is in Nederland nog niet of nauwelijks onderzoek gedaan. Dit maakt het complex van groot archeologisch belang aangezien het voor het eerst inzicht kan geven in de vroeg 19de eeuwse industrialisatie met alle daarbij behorende aspecten. Daarentegen betekent het gebrek aan archeologisch onderzoek naar dergelijke thema's dat er nauwelijks een referentiekader bestaat waartegen het onderzoek kan worden afgezet en dat er ook nauwelijks expertise aanwezig is over de aanpak van een dergelijk grootschalig onderzoek.

3.4 Verstoringen

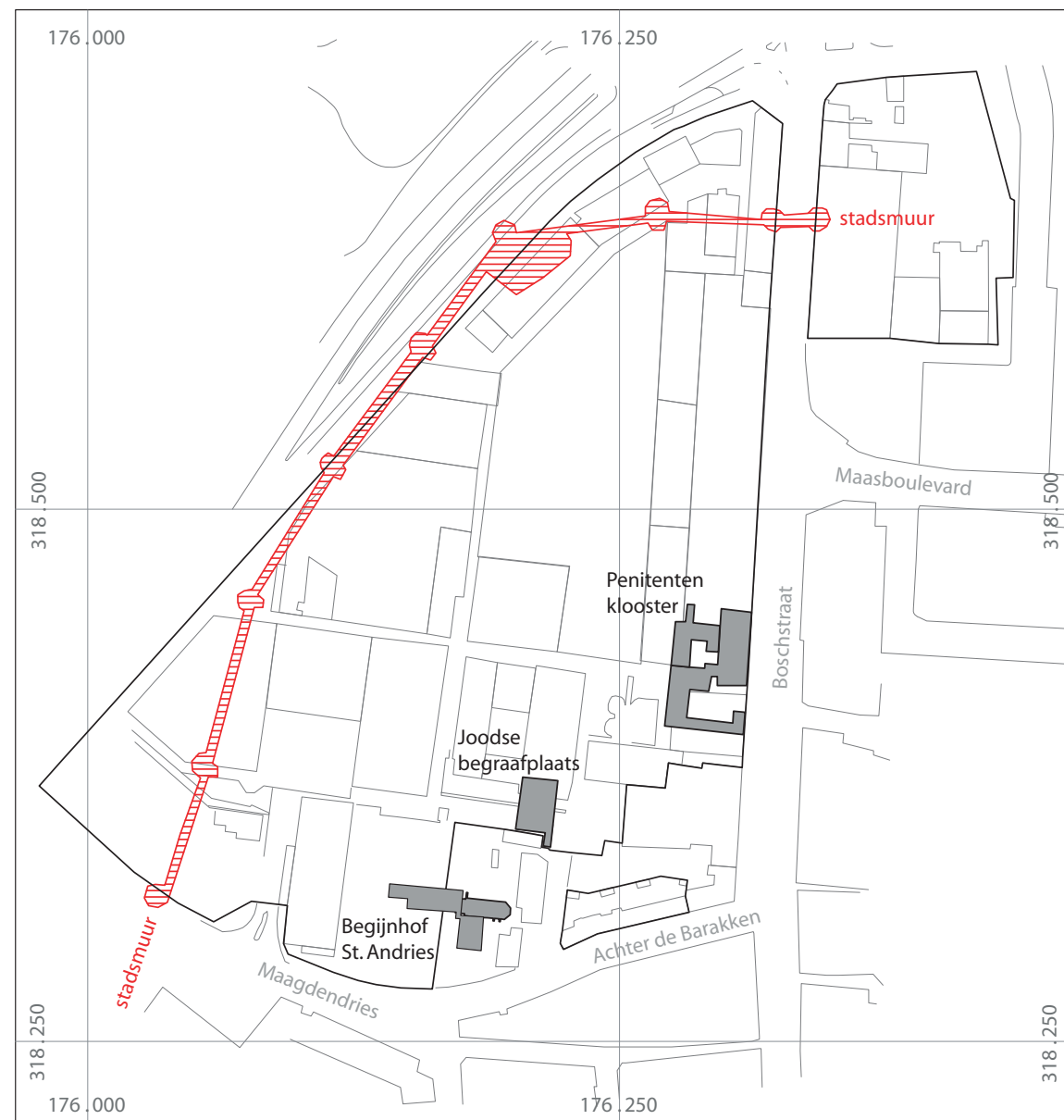
De vrijwel continue stroom aan, vaak grootschalige, verbouwingen en veranderingen van het fabriekscapitaal heeft ongetwijfeld aantasting van de oudere resten met zich mee gebracht. Dit geldt met name voor diepe kelders en funderingen. Helaas is over de gebouwen uit de tweede helft van de 19de en het begin van de 20ste eeuw zeer onvolledige informatie beschikbaar als het gaat om de aanwezigheid van kelders en de aard van de gebruikte funderingen. Het is daarom niet mogelijk een compleet beeld te schetsen van de verstoringen van de oudere resten door latere nieuwbouw. In afbeelding 30 is aangegeven op welke delen zeker diepe kelders aanwezig zijn of aanwezig zijn geweest. Hier is het bodemarchief tot op grote diepte verstoord. Over de overige gebieden is geen informatie beschikbaar over kelders of funderingen. Hiervoor geldt dat de mate van verstoring van de archeologisch waardevolle resten onduidelijk is.

Archeologische kenmerken

Voor het gehele gebied geldt in principe een hoge archeologische verwachting. Hierbinnen kan echter onderscheid worden gemaakt in verschillende archeologische kenmerken, afhankelijk van de te verwachten resten en de mate van de (bekende) verstoring.

Zone 1 betreft een zone langs de Boschstraat en Maagdendries. Afgezien van enkele delen met diepe verstoringen kunnen hier bebouwingsresten worden verwacht die in ieder geval teruggaan tot het midden van de 14de eeuw, mogelijk zelfs vroeger. Deze bebouwing is gedurende de 19de eeuw langzaam opgegaan in het fabriekscapitaal. Naast woonhuizen zijn hier ook de resten aanwezig van een tweetal kloostercomplexen, militaire magazijnen en een Joodse begraafplaats. Met name aan de Boschstraat kunnen resten van 19de eeuwse fabrieksgebouwen worden verwacht. Verder kunnen resten worden verwacht van vóór de 14de eeuw waaronder nederzettingssporen en mogelijk sporen van een Romeinse weg.

Zone 2 betreft een zone ter plaatse van de vestingwerken. Deze bestaan uit de 14de eeuwse stadsmuur met een aantal muurtorens en mogelijk de aanzetten van een tweetal poorten (de Boschpoort en de Lindenkruispoort). Buiten deze muur bevinden zich de aanzetten van enkele ravelijnen en mogelijk een deel van een hoornwerk. Hiertussen lag een gracht. De 14de eeuwse muur is mogelijk deels opgenomen in de kelders van de huidige bebouwing, deels nog in de ondergrond aanwezig. De stadsmuur kan tot op grote diepte gefundeerd zijn en dus ook onder bestaande kelders nog plaatselijk bewaard zijn gebleven. Verder kunnen resten worden verwacht van voor de 14de eeuw waaronder nederzettingssporen en mogelijk sporen van een Romeinse weg.

Maastricht, Sphinxterrein Historische relictten

Afb. 30 Onderzoeksgebied met daarop aangegeven een aantal historische relictten: de stadsmuur, de beide kloosters en de joodse begraafplaats.

Maastricht, Sphinxterrein archeologische waardering

Hoge verwachting:

- Zone 1, middeleeuwse bebouwing
- Zone 2, Stadsmuur met vestingwerken
- Zone 3, Oudste fabriekscomplex vroeg 19e eeuwse industriële relictten

Lage verwachting:

- Zone 4, Latere uitbreiding fabriek

- Kelders onder fabriekscomplex
- Souterrain onder gebouw
- Plaats van vroegere stadsmuur

N

BAAC

Afb. 31 De archeologische verwachtingskaart van het onderzoeksgebied.

Zone 3 betreft een zone tussen de stadsmuur en de gebouwen aan de Boschstraat in het noordelijk deel van het gebied. Hier bevinden zich de resten van de oudste industriële gebouwen van het complex van [REDACTED]. Hier overheen en doorheen zijn funderingen van latere gebouwen te verwachten. Mogelijk liggen hier ook nog sporen van het 18de eeuwse kruithuis. Verder kunnen resten worden verwacht van voor de 14de eeuw waaronder nederzettingssporen en mogelijk sporen van een Romeinse weg.

Zone 4 betreft een zone tussen de stadsmuur en de strook huizen aan de Boschstraat en Maagdendries. Hier bevinden zich overblijfselen van fabrieksgebouwen vanaf de tweede helft van de 19de eeuw. Verder kunnen resten van oudere gebouwen met een militaire functie of bebouwing behorend bij het complex van het Begijnenconvent worden verwacht. Tevens kunnen resten worden aangetroffen van voor de 14de eeuw waaronder nederzettingssporen en mogelijk sporen van een Romeinse weg.

3.5 Conclusie en aanbevelingen

3.5.1 Conclusies

In de ondergrond van het complex van de Sphinx-fabrieken bevinden zich nog belangrijke archeologische resten. Deze resten hangen samen met gebouwen aan de Boschstraat en Maagdendries, de stadsmuur en latere vestingwerken en vroege industriële gebouwen van de fabrieken van [REDACTED]. Met name de vroege fases van het complex van de [REDACTED]-fabrieken zijn archeologisch van nationaal belang. Het is niet geheel duidelijk in hoeverre latere activiteiten de oudere resten hebben verstoord, maar vooralsnog lijkt het aannemelijk dat van het bodemarchief grote stukken redelijk ongeschonden bewaard zijn gebleven. Alleen de diep onderkelderde delen zijn archeologisch grotendeels leeg. In de overige gebieden is de gaafheid van het bodemarchief onduidelijk. Om hierin meer duidelijkheid te krijgen wordt aanvullend onderzoek aanbevolen, bijvoorbeeld door middel van proefsleuven of sloopbegeleiding. Als is vastgesteld dat zich nog daadwerkelijk resten in de ondergrond bevinden dient bij de herontwikkeling van het gebied rekening gehouden te worden met deze resten. Het geniet daarbij de voorkeur om de resten intact in de ondergrond te behouden. Indien dit niet mogelijk is, is het noodzakelijk de te verstoren delen archeologisch te onderzoeken. Daarnaast kunnen de archeologische resten ook gebruikt worden bij de herontwikkeling van het gebied. Te denken valt aan het zichtbaar maken van resten van de stadsmuur, de vestingwerken of de vroege gebouwen van het complex. De intensieve industriële activiteiten in het gebied hebben wellicht ook verontreiniging van de bodem veroorzaakt. Aangezien een deel van deze verontreiniging stamt uit de periode die ook voor het archeologisch onderzoek van belang is, dient - voorafgaand aan eventuele saneringsmaatregelen - een en ander op elkaar worden afgestemd.

3.5.2 Aanbevelingen per archeologische zone

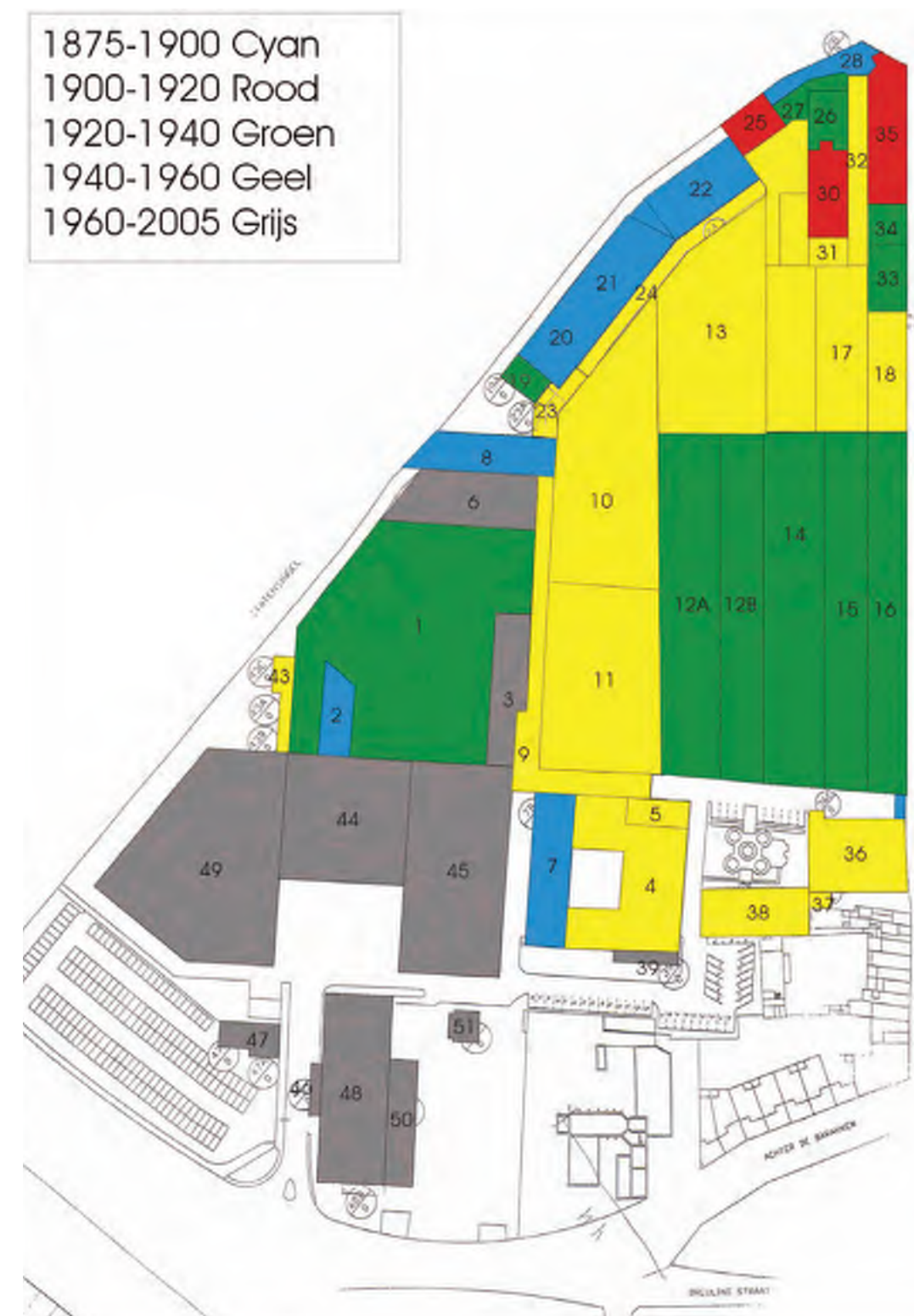
Zone 1, 2 en 3 (bebouwing aan de Boschstraat en Maagdendries, vestingwerken en oudste kern fabriekscomplex). Indien in deze zone herontwikkeling gaat plaatsvinden dient nader onderzoek uitgevoerd te worden naar de gaafheid van het bodemarchief. Afhankelijk van de resultaten hiervan kunnen aanbevelingen worden gedaan voor eventueel behoud van de resten, voor archeologisch onderzoek of het gebruik maken van de resten bij de nieuwe plannen.

Zone 4 (latere uitbreiding fabriekscomplex).

Hier is eventueel aanvullend onderzoek noodzakelijk indien uit het onderzoek van de vorige zones blijkt dat hier nog belangrijke resten verwacht kunnen worden.

Afb. 32 Basiskaartje met daarop de gebruikte nummering van de gebouwen. Het onderste getal geeft het aantal verdiepingen weer waaruit het pand bestaat, 0 staat voor alleen een begane grond.

Afb. 33 Faseringskaartje van de gebouwen op het Sphinxterrein.

Afb. 34 Deel van het Eiffelgebouw (gebouw 14) gezien vanaf de Boschstraat.

Afb. 35 Kappenoverzicht gezien vanuit het gebouw 22, met links op de foto het Eiffelgebouw.

4 Bestaande situatie bebouwing

4.1 Algemeen

Dit hoofdstuk handelt over de huidige bebouwing op het Sphinxterrein. Van ieder gebouw is een bondige beschrijving opgesteld waarbij de belangrijkste karakteristieken van het gebouw genoemd worden. Er is bewust gekozen om de beschrijving zo bondig mogelijk te houden en zo een overzichtelijk en 'werkbaar' rapport met een beperkte omvang te creëren. Het gehele complex is door bouwhistorici van BAAC bv tijdens twee zogenaamde veldwerkdagen opgenomen. Al tijdens dit veldwerk is een schifting ontstaan tussen belangrijke (monumentale) gebouwen en gebouwen van mindere importantie. De beschrijving van de gebouwen in de eerste categorie is uitvoeriger van opzet, echter zonder te veel in details te treden. Als leidraad voor het bouwhistorisch onderzoek heeft het zogenaamde 'gebouwenboek' gediend, dat is opgesteld door de firma 3W. De nummering van de verschillende gebouwen en bouwdelen is dan ook rechtstreeks overgenomen uit dit boek, zodat probleemloos kan worden teruggegrepen op dit eerder opgestelde werk. In veel gevallen is de datering van de gebouwen uit het genoemde boek overgenomen. Daar waar tijdens de verkenning afwijkende inzichten met betrekking tot de bouwtijd van betreffende panden werden vastgesteld, is de datering aangepast.

4.1.1 Waardering van de gebouwen

Het waarden van individuele gebouwen van een industrieel complex dat meer dan vijftig gebouwen omvat, is een omvangrijke opgave. Net als bij de beschrijving is de waardering waar mogelijk kort en bondig. Met het oog op het praktisch gebruik van de rapportage en in combinatie met de aard van de opdracht, is besloten om de verschillende onderdelen van de bestaande bebouwing, waaronder de bouwmassa, de draagconstructie, het exterieur en het interieur niet in afzonderlijke alinea's te waarderen. De waardevolle aspecten van ieder gebouw zijn in de lopende tekst van de waardering genoemd. Bij de waardering is gebruik gemaakt van drie categorieën;

Categorie 1: hoge monumentale waarde, behoud noodzakelijk

Categorie 2: positieve monumentale waarde, behoud indien mogelijk

Categorie 3: indifferente monumentale waarde

Bij het waarden van gebouwen worden voortdurend afwegingen gemaakt: hoe authentiek is het gebouw, hoe bijzonder is de draagconstructie of de bouwmethode, hoe kenmerkend zijn de gevels en hoe verhoudt het gebouw zich ten opzichte van andere bebouwing op het terrein, maar ook daarbuiten? Bij gelijksoortige bebouwing kan het voorkomen dat het eerste gebouw hoog, en het tweede positief wordt gewaardeerd. Een argument daarbij kan zijn dat het eerste gebouw representatiever is dan het tweede of dat het eerste een beduidend vroeger dan wel authentieker voorbeeld van een bouwtype of een toegepaste bouwmethode is. De context (mogelijke ensemble waarde) kan daarbij eveneens een belangrijke factor zijn. Het is dus in principe mogelijk dat gebouwen met dezelfde uiterlijke kenmerken in onderling verschillende categorieën zijn ingedeeld. De afwegingen zullen zoveel mogelijk in de waardering van de individuele gebouwen worden gemotiveerd.

Afb. 36 Standbeeld van [REDACTED]

Afb. 37 Detail van de muur die een groot deel van het terrein omsluit.

Afb. 38 De toegangspoort aan de Boschstraat met op de achtergrond het Eiffelgebouw.

4.1.2

De routing – de infrastructuur

Op basis van het kaart- en afbeeldingenmateriaal in het door de Stichting Werkgroep Industriële Archeologie Maastricht (WIAM) opgestelde boekje 'Het Sphinxterrein' dat in het jaar 2000 werd gepubliceerd, is een goed beeld te krijgen van de ontwikkeling van de routing en de infrastructuur op het betreffende industrieterrein. Op de situatietekening uit de negentiende eeuw is te zien dat het huidige stratenpatroon op het fabrieksterrein haar oorsprong heeft in het laatste kwart van de negentiende eeuw. Van het tussen 1830 en 1875 organisch gegroeide industriële complex aan de noordzijde van het huidige terrein, en de op het oog wanordelijk gesitueerde fabrieksgebouwen, resteert rond 1900 nog maar weinig. Een bepalende factor hierin was de groei van het terrein in zuidelijke richting, hetgeen er in de jaren zestig van de negentiende eeuw toe leidde dat de hoofdtoegang tot het fabrieksterrein werd verplaatst naar de huidige locatie aan de toenmalige zuidgrens van het gebied. Met deze verandering van de positie van de hoofdentree, was de structuurbepalende oost-west straat een feit. Van een rationele ontsluiting van het fabrieksterrein ten noorden van deze as, was omstreeks 1875 nog nauwelijks sprake. Op een chromolitho uit 1865 (afb. 13) is te zien hoe een ingewikkeld stelsel van wegen met spoorrails het transport van producten op (en ook buiten) het terrein mogelijk maakte. Deze situatie verbeterde sterk in de periode 1865-1900. Na een tweede uitbreiding, ten zuiden van de oost-west as, ontstond er door de aanleg van een noord-zuid georiënteerde straat een assenkruis waarlangs zich sindsdien de ontwikkeling van het terrein heeft voltrokken. Ook de routing in de noordpunt van het terrein was, vooral door de bebouwing aan de Boschstraat en de Statensingel (gebouwen 33-35 en 20-22), omstreeks 1890 reeds bepaald (zie ook afb. 78).

4.2

Beschrijving en waardering van de bestaande situatie

De ommuring

- Korte beschrijving

De muur die het industrieterrein aan de noord- en de westzijde omsluit is aan de binnenzijde hoger dan aan de buitenzijde. Met andere woorden: het maaiveld is buiten de muur aanzienlijk hoger gelegen dan aan de binnenzijde. De in baksteen opgetrokken muur vertoont een diversiteit aan bouwsporen waaronder enkele dichtgezette openingen onder een segmentboog en enkele dichtgezette poorten.

- Monumentale waardebeoordeling (categorie 3)

Op bouwhistorische gronden kan aan de muur geen specifieke monumentale waarde worden toegekend. Vanuit cultuurhistorisch oogpunt dient te worden opgemerkt dat de muur een tastbare weergave is van de enclave die het Sphinxterrein tot op de dag van vandaag in de oude binnenstad vormt, en als zodanig een cultuurhistorische waarde vertegenwoordigt.

De toegangspoort

- Korte beschrijving

Het terrein kent twee objecten waaraan de status van Rijksmonument is verleend. Naast "De Eiffel", gebouw 14, betreft het de negentiende-eeuwse neoclassicistische toegangspoort die zich aan de zijde van de Boschstraat, tussen de gebouwen 16 en 36 bevindt.

- Monumentale waardebeoordeling (categorie 1)

De poort heeft hoge monumentale waarde als voorbeeld van een neoclassicistische toegangspoort tot een fabrieksterrein en heeft ook vanwege haar functie hoge cultuurhistorische waarde.

Afb. 39 De oudere troggewelfde kelder onder het gebouw 13. IJzeren kolommen met daarover stalen liggers waartussen troggewelven zijn gemetseld.

Afb. 40 Zicht op muurwerk in mergelblokken, een restant van een ouder, negentiende-eeuws fabrieksgebouw.

Oude kelders onder jongere bebouwing

Onder gebouw 13A-13B-14C-17 loopt een circa zes meter brede keldergang waarvan de muur aan de noordoostelijke zijde over een lengte van circa 20 meter volledig bestaat uit mergelblokken, deels verborgen achter een beklamping van baksteen. In eerste instantie werd vermoed dat het hier een mogelijk restant van de laatmiddeleeuwse stadsmuur, de stadszijde, betrof. Nadat werd vastgesteld dat zich een zelfde soort mergelblokken aan de overzijde van de gang bevond, werd de veronderstelling dat het een restant van de stadsmuur in situ zou zijn, minder aannemelijk. De blokken mergelsteen zijn vermoedelijk een restant van een fundering van een inmiddels gesloopt gebouw, waarschijnlijk een fabrieksgebouw uit het tweede kwart van de negentiende eeuw.

Een deel van deze keldergang (onder 14C en 17) is breder en heeft twee parallelle reeksen ijzeren kolommen die de troggewelfde vloerconstructie ondersteunen. Het smalle deel van de kelder leidt tot een tweede kelder, onder de hal 10, die net als de hiervoor genoemde voorzien is van een kelderdek met troggewelven dat wordt gedragen door een reeks ijzeren kolommen.

Het is aan te nemen dat onder de grote fabriekshallen die na 1930 zijn verrezen, nog meer restanten schuil gaan van kelders van gesloopte negentiende-eeuwse fabrieksgebouwen. Helaas is het op basis van de beschikbare bouwtekeningen en het veldwerk niet mogelijk gebleken deze, eventueel aanwezige, kelders in kaart te brengen.

Afb. 41 De naar de Statensingel gerichte gevels van de fabriekshallen (gebouw 1) met op de achtergrond het gebouw 6 en het gebouw 8, met een doorgang. Links op de foto de muur die het terrein grotendeels omsluit.

Afb. 42 Zicht op de kapconstructie van de hal 1a.

Afb. 43 De constructie van hal 1d.

Gebouw 1

- Korte beschrijving

De fabriekshallen die gezamenlijk het complex 'Gebouw 1' vormen (gebouwen 1a tot en met 1e) zijn in de vroege jaren dertig van de twintigste eeuw op het westelijke deel van het terrein tot stand gekomen, op de plek waar zich tot op dat moment vooral ovens bevonden. Opvallend is dat om het oudere gebouw (gebouw 2) is heen gebouwd. De hal 1c heeft Engelse spanten met stijgende diagonalen en een geknikte onderrand. De spanten zijn geconstrueerd uit gelaste hoekstalen en geplaatst op stalen stijlen met betonnen poeren. De gevels bestaan uit baksteen dat tussen het staalskelet is geplaatst, de vloeren zijn van beton. Dit geldt voor al de hallen van het complex, met dien verstande dat onder de vloer van de hal 1a een bakstenen ondervloer schuil gaat.²² De spantconstructie van de hal 1d, een smalle 'straat', is voorzien van een kap met eenvoudige Engelse spanten met vallende diagonalen en een rechte onderrand. De spantconstructie van de hallen 1a en 1e hebben dezelfde vorm als de spanten van de hal 1c, de constructiedelen zijn hier echter gebout.

- Monumentale waardebeoordeling (categorie 3)

De hallen hebben vanwege hun gebruikelijke, veel voorkomende, en tot op de dag van vandaag toegepaste constructievorm indifferente monumentale waarde.

Afb. 44 De kapconstructie van het gebouw 1e.

Afb. 45 Het gebouw 2 gezien vanaf gebouw 7. Op de voorgrond delen van de platte daken van de gebouwen 44 en 45, rechts op de foto de een fragment van de daken van gebouwen 1a en 1c.

Afb. 46 De draagconstructie van het gebouw 2: betonkolommen, stalen liggers en bakstenen troggewelfjes op staal.

Gebouw 2

- Korte beschrijving

Het gebouw 2, nagenoeg volledig ingesloten in het complex van de hallen 1 op het westelijke deel van het terrein, is in twee fasen tot stand gekomen. Van de oudste, negentiende-eeuwse fase (1875), resteren op de begane grond nog aanzienlijke delen van de bakstenen gevels, met daarin nog oorspronkelijke stalen vensters onder een segmentboog. In 1923 is het gebouw, de zogenaamde Brikkenmakerij, grondig verbouwd, waarbij door toepassing van een betonskelet, enkele verdiepingen onder een plat dak aan het gebouw werden toegevoegd. De betonnen kolommen op de eerste twee verdiepingen hebben een uitloop aan de bovenzijde en zijn met stalen profielen – waarover de troggewelfde vloeren zijn gelegd – met elkaar verbonden. Op de overige verdiepingen zijn betonvloeren toegepast. Kenmerkend is de lichte afname van de dimensies van de betonnen kolommen naar de bovenste verdieping toe. Op de verdiepingen bevinden zich in het met baksteen gevulde betonskelet, rechthoekige stalen vensters met een dertigruits roedenverdeling.

- Monumentale waardebepaling (categorie 2)

Omdat de oorspronkelijke opzet van het negentiende-eeuwse gebouw in 1923 met de gerealiseerde verhoging is aangetast heeft dit gebouw positieve monumentale waarde. Dit ondanks het gegeven dat deze aanpassing voor die periode in het bestaan van de Sphinxfabriek zeer karakteristiek is voor het omslagpunt om in beton te gaan bouwen. In die zin is het gebouw kenmerkend voor de overgang in bouwstijl en bouwtechniek zoals deze tussen 1918 en 1930 op het terrein heeft plaatsgevonden, en vertegenwoordigt het als zodanig een cultuurhistorische waarde. Het verdient echter de voorkeur van beide bouwmethoden een authentiek voorbeeld te behouden, waardoor aan het gebouw 2 een positieve monumentale waarde is toegekend.

Afb. 47 Gebouw 4 gezien vanuit gebouw 7. Het bouwdeel met het platte dak is gebouw 5.

Afb. 48 De betonnen draagconstructie van het gebouw 4b.

Afb. 49 Een deel van de gevel van het gebouw 5.

Gebouw 3

- Korte beschrijving

Dit gebouw bestaat uit twee delen: een moderne opbouw met stalen kolommen en gevels met bakstenen borstweringen waarboven damwandprofielen én, aansluitend op de binnenstraat, een restant van een ouder gebouw. Van dit oudere gebouw, dat op de plattegrond van 1924 vermeld staat als drukkerij, resteren aan de overdekte straat nog twee gevels. De linkergevel is een tweelaags bakstenen gevel met daarin later dichtgezette vensteropeningen onder segmentbogen. De rechtergevel is een éénlaags, twaalf vensterassen brede bakstenen gevel met eveneens dichtgezette vensteropeningen onder segmentbogen. Beide gevels hebben roset-ankers en de voormalige vensteropeningen hebben hardstenen onderdorpels. De moderne staalconstructie wordt verder buiten beschouwing gelaten.

- Monumentale waardebeoordeling (categorie 3):

De moderne constructie die zich achter de oudere gevel bevindt, heeft indifferente waarde vanwege de naar huidige begrippen moderne, en gebruikelijke constructievorm.

Aan het restant van de oudere bebouwing kan vanwege de beperkte omvang en de provisorische aanpassingen die aan het werk zijn verricht, geen monumentale waarden worden toegekend.

Gebouw 4, 5 en 39

- Korte beschrijving

Op de plaats waar in 1924 onder meer een zoekkamer, een magazijn en een ijzergieterij waren gevestigd verzezen omstreeks 1940 de in één fase gerealiseerde gebouwen 4a, 4b, 4c en 5. Het gebouw 39 werd na de oorlog (omstreeks 1950) toegevoegd. De gebouwen 4a tot en met 5 vormen aansluitend op het oudere gebouw 7 een carrévorm waarbinnen een nagenoeg vierkant binnenterrein. De draagconstructie van deze gebouwen – gebouw vijf heeft als enige een verdieping – bestaat uit betonnen kolommen, betonnen vloeren en gemetselde gevels waarin rechthoekige vensters. Het gebouw 4b heeft een asymmetrische gewapend betonnen draagconstructie die deels is voorzien van een plat dak, deels van een sheddakconstructie. Het tweelaags gebouw 39 heeft een gewapend betonnen draagconstructie met gevels die in baksteen en damwandprofielen zijn uitgevoerd.

- Monumentale waardebeoordeling (categorie 3)

De gebouwen hebben ondanks de hoge mate van authenticiteit, vanwege de zeer sobere en veel voorkomende vormgeving indifferente monumentale waarde.

Afb. 50 Zicht op de kopgevel van het magazijn, gebouw 6. Op de achtergrond de doorgang in het gebouw 8, links op de foto een deel van de omringing van het terrein, hier met penanten.

Afb. 51 De voorgevel van het gebouw 7 waarop duidelijk de bouwphase, de ophoging van gebouw 7b in beton, te zien is.

Afb. 52 De draagconstructie van het gebouw 7. Op de begane grond gietijzeren kolommen en gemetselde troggewelfjes op staal.

Afb. 53 Het interieur van de verdieping van het gebouw 7.

Gebouw 6

- Korte beschrijving

Gebouw 6 is een modern magazijn dat omstreeks 1980 is gebouwd door het plaatsen van een stalen spantconstructie waarover golfplaten en gemetselde borstweringen met daarboven damwandprofielen. Het gebouw is verzezen op de plaats waar op de kaart van 1924 een doorgang (een fragment van de poort aan de buitenmuurzijde is nog behouden gebleven) en een drietal ovens is weergegeven.

- Monumentale waardebeoordeling (categorie 3)

Het magazijn/de hal heeft vanwege de gebruikelijke, veel voorkomende, en tot op de dag van vandaag vaak toegepaste constructievorm indifferente monumentale waarde.

Gebouw 7

- Korte beschrijving

Het gebouw 7 heeft haar oorsprong in 1877, toen het als decoratie atelier werd gebouwd. Het gebouw is na 1929 en voor 1933 gedeeltelijk verhoogd, door toepassing van een betonskelet. De bouwgeschiedenis van dit gebouw vertoont sterke overeenkomsten met gebouw 2.

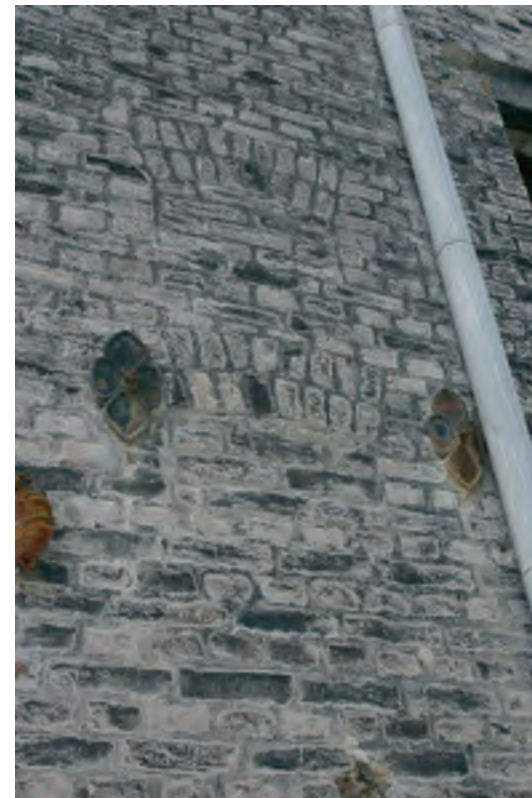
De constructie en de vormgeving van het oudste deel van het pand vertonen grote overeenkomsten met de gebouwen 2, 8, 20 en 21. Het gebouw heeft op de begane grond gietijzeren kolommen waarover staalprofielen die de troggewelfde verdiepingsvloer dragen. De bakstenen gevels (de lange gevels) hebben 21 vensterassen en zijn voorzien van vensteropeningen onder een segmentboog (enkele zijn verbreed). Op de begane grond heeft de gevel kunststof kozijnen, de overige vensters zijn nog van staal. De gevel zelf is aan de bovenzijde voorzien van de karakteristieke gemetselde consoles waarop de dakgoot rust. Het met pannen gedekte zadeldak heeft een houten kapconstructie waarbij de standvinken voorzien zijn van biljoens. De toevoeging uit omstreeks 1925 heeft met haar betonskelet en gevelopzet dezelfde karakteristieken als de gebouwen 2, 14, 30 en 35. De skeletstructuur is opgevuld met rode baksteen en rechthoekige stalen vensters.

Afb. 54 Een deel van de kapconstructie van het gebouw 7.

Afb. 55 De bovenste zolder van het gebouw 7 met zicht op een deel van één van de spanten van de kapconstructie.

Afb. 56 Een detail van twee dichtgezette gevelopeningen en twee roset-ankers van gebouw 8.

Afb. 57 Een deel van de lange gevel van het gebouw 8.

- Monumentale waardebeoordeling (categorie 2)

Het gebouw 7 heeft enkel positieve monumentale waarde omdat de oorspronkelijke opzet van het gebouw omstreeks 1925 is aangetast - ondanks het gegeven dat deze aanpassing op een voor die periode in het bestaan van de Sphinxfabriek zeer karakteristiek is. In die zin is het gebouw kenmerkend voor de overgang in bouwstijl en bouwtechniek zoals deze tussen 1918 en 1930 op het terrein heeft plaatsgevonden, en vertegenwoordigt het als zodanig een cultuurhistorische waarde. Het verdient, zoals reeds eerder bij gebouw 2 aangegeven de voorkeur van beide bouwmethoden een authentiek voorbeeld te behouden, waardoor aan het gebouw 7 enkel een positieve monumentale waarde is toegekend.

Gebouw 8

- Korte beschrijving

Het laat negentiende-eeuwse gebouw 8 (1875) is een drielaags gebouw onder een met pannen gedekt zadeldak dat samen met de gebouwen 20 en 21 het voormalige faijencerie-complex vormt. Dit komt duidelijk naar voren in de bouwconstructie en de architectuur. Het gebouw is gelegen dwars op de complexmuur bij de Statensingel, in het verlengde van de in 1836 opgerichte aardewerfabriek en op de plek van de in 1837 gebouwde meniefabriek.

De bakstenen langsgevels hebben reeksen parallelle getoogde vensters met een twaalfdeling. Opvallend zijn de thans dichtgemetselde getoogde voormalige openingen tussen de vensters op borstweringhoogte. De uitkragende dakvoet met bakgoot wordt gevormd door zware, uitgemetselde 'consoles'. De kopgevels zijn grotendeels blind.

De begane grond en de verdiepingen hebben elk twee reeksen parallelle stalen kolommen, waarop een stalen onderslagbalk ligt die de troggewelfjes dragen. De kappen waren tijdens het veldwerk niet toegankelijk, maar afgaande op het gebouwenboek moeten het houten kapspanten zijn, zijn vermoedelijk weinig anders dan de kappen van de gebouwen 20 en 21.

Een bijzondere karakteristiek van het gebouw zijn de onderdoorgangen op de begane grond; aan beide korte zijden. De doorgangen zijn aangezet met een dubbele rondboog boven de stalen lateien die deel uit maken van de troggewelfde constructie van de verdiepingsvloer.

De kelder heeft een driebeukige opzet door met segmentbogen verbonden kolommen waartussen tongewelven zijn geslagen.

- Monumentale waardebeoordeling (categorie 1)

Dit hoge en markant gelegen gebouw met sober gedecoreerde bakstenen gevels lijkt in opzet en vormgeving sterk op enkele andere van de oudere gebouwen op het Sphinxterrein (ensemblewaarde), is voorzien van een bijzonder keldercomplex, karakteristieke draagconstructies en kapconstructie, en heeft daarom hoge monumentale waarde.

Afb. 58 Een overzicht van de overdekte straat, gebouw 9c, gezien in de richting van het gebouw 8.

Gebouw 9

- Korte beschrijving

Gebouw 9 is geen gebouw in de strikte zin van het woord, maar een omstreeks 1950 overkapte straat, die de naam de Rue de Adolphe draagt, genoemd naar [REDACTED] die tussen 1922 en 1952 bestuurder was van de Koninklijke Sphinx. De overdekte straat bestaat dus niet meer dan een overkapping met Polonceauspanten in de meest eenvoudige uitvoering, die tussen de bestaande bebouwing (ofwel voormalige buitengevels) is aangebracht.

- Monumentale waardebeoordeling (categorie 3)

De monumentale waarde van de stalen spanten met daarover gewapend glas heeft vanwege de eenvoudige en veel voorkomende vorm indifferente waarde.

Gebouw 10A, 10B, 13A en 13B

- Korte beschrijving

Deze vier productiehallen ten noordoosten en noordwesten van het gebouw "De Eiffel" vormen één grote ruimte van vier overspanningen, die na de Tweede Wereldoorlog zijn opgericht. Deze overspanningen hebben de vorm van stalen knikspanten, met daarover stalen gordingen. De dakafdekking wordt gevormd door keramische tegels. Aan de noordzijde zijn tegen de buitenmuur (later) enkele kantoorruimtes ingebouwd.

- Monumentale waardebeoordeling (categorie 3)

De staalconstructies in de vorm van knikspanten zijn karakteristiek voor grote industriële productiehallen, maar in de huidige industriële bouwkunst nog veel voorkomend en hebben daarom een indifferente waarde. De utilitaire kantoorruimtes hebben een indifferente waarde vanwege het provisorische karakter.

Afb. 59 Een deel van de dakconstructie van de hal 11c met rechts aansluitend op deze hal een deel van de kapconstructie van gebouw 12.

Gebouw 11

- Korte beschrijving

De vier productiehallen die tezamen het gebouw 11 vormen, zijn verzezen op de plaats waar in 1924 nog magazijnen, zoekkamers en ovens waren gevestigd. Hal 11a heeft een ranke spantconstructie die bestaat uit stalen stijlen, waartussen vakwerkliggers. De hal 11b, de hal met de grootste inhoud, heeft Polonceauspanten met zes velden per spantbeen. Hal 11c ten slotte heeft stalen liggers, geperforeerd met een hexagonale vorm. De muren die de hallen scheiden van de overdekte straat aan de noordzijde, de Rue de Adolphe, zijn een restant van oudere bebouwing en vertonen sporen van dichtgezette vensters en deuren, waarvan een nog is voorzien van een vermoedelijk hardstenen omlijsting.

- Monumentale waardebeoordeling (categorie 3)

De staalconstructie van hal 1c is karakteristiek voor grote industriële productiehallen, maar in de huidige industriële bouwkunst nog veel voorkomend en heeft daarom een indifferente waarde. De Polonceauspanten in de overige hallen hebben positieve monumentale waarde, echter vanwege het ontbreken van een grotere context, bijvoorbeeld in de vorm van bijhorende gevels, is dit niet voldoende om aan de hal als geheel een positieve waarde toe te kennen. Aan het restant van de oudere bebouwing kan, vanwege de beperkte omvang en de provisorische aanpassingen die aan het werk zijn verricht, geen monumentale waarden worden toegekend. De monumentale waarde van de hallen is dan ook indifferent.

Afb. 60 Een deel van de kapconstructie van de hal 12a, met op de achtergrond de kapconstructie van hal 12b en de betonnen kolommen van het Eiffelgebouw, gebouw 14.

Afb. 61 De Eiffel II in aanbouw (circa 1930). De begane grondvloer heeft een vloerplaat, balken en kolommen. De zeven verdiepingvloeren en het dak zijn balkloze platen (paddestoel-systeem). De gevels zijn van grijze cementsteen tussen vakwerk van beton.

Afb. 62 Het Eiffelgebouw (gebouw 14a) met op de voorgrond de kopgevel van het gebouw 15. Het Eiffelgebouw is op de begane grond breder dan op de verdiepingen.

Gebouw 12

- Korte beschrijving

De omstreeks 1935 op de plaats van gesloopte ovens, schoorstenen en magazijnen opgerichte hallen 12a, 12b en 12c staan in open verbinding met elkaar en de omliggende bebouwing; derhalve hebben de hallen alleen aan de oostzijde een witgeschilderde gevel, die in de toppen een klein rondvenster hebben. De stalen kolommen van de hal 12a dragen ranke Polonceauspanten met drie zesvelden in iedere spantbeen. De spanten zijn soortgelijk aan de spanten van de hal 11b. De breedte van hal 12b is minder groot, hetgeen inhoudt dat de Polonceauspanten in deze hal minder velden bevatten. De hallen dienden als huisvesting voor de te bouwen tunnelovens waarin de geproduceerde goederen afkomstig uit het Eiffelgebouw werden gebakken.

- Monumentale waardebeoordeling (categorie 3)

De Polonceauspanten hebben een positieve monumentale waarde als voorbeeld van deze constructievorm in combinatie met de grote overspanning. Door het ontbreken van context in de vorm van waardevolle gevels, installaties of andere zaken, is de monumentale waarde van de hallen indifferent.

Gebouw 13

Zie gebouw 10.

Gebouw 14a, 14b en 14c

- Korte beschrijving

De drie gekoppelde gebouwen die samen “De Eiffel” vormen, bepalen vanwege hun schaal in grote mate de uitstraling van het industriële terrein. Onduidelijk is wie de architect van de verschillende delen is geweest. Sommigen vermelden de architect Pie Knols die in de vergunningsaanvragen vaak als zodanig wordt aangeduid, anderen menen dat in elk geval Eiffel II van de hand van [REDACTED] is, in die tijd de chef van de technische dienst van de Sphinx.²³ Het ingenieursbureau [REDACTED] zou voor Eiffel III getekend hebben.

In 1929 verrees het eerste van de drie gebouwen, de zogenaamde Eiffel I (gebouw 14b). Een groot zeven verdiepingen tellend productiegebouw dat een uiting was van de rationaliseringsplannen van de directie. Dit gebouw moest een einde maken aan de versnipperde productie van keramische artikelen over het gehele terrein. Vermoedelijk werd op iedere verdieping een specifiek product vervaardigd, dat in de naast gebouwde ovens moest worden gebakken. Opvallend gegeven is dat dit bouwdeel – uitgaande van een verticale bouwnaad – in twee fasen is opgebouwd, mogelijk een bouwmethode die werd toegepast om kosten van bekisting te besparen door middel van hergebruik. In de vroege jaren dertig werd ten zuidwesten van de Eiffel I een tweede, nagenoeg identiek, gebouw gerealiseerd; Eiffel II (gebouw 14a). Aan de vooravond van het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog werden de vergunningen verstrekt voor een derde – en tevens laatste – uitbreiding van de gebouwen, ditmaal aan de noordoostzijde (Eiffel III, gebouw 14c).

De gebouwen Eiffel I en II zijn nagenoeg identiek aan elkaar. De zeven verdiepingen hoge en dertien vensterassen lange gebouwen – die vanwege hun toentertijd enorme hoogte van circa 33 meter als zijnde wolkenkrabbers werden beschouwd – zijn op rationeel en functionalistische wijze in beton uitgevoerd. De kolommen van het driebeukige betonskelet verjongen per verdieping en zijn ter plaatse van de vloeren voorzien van

Afb. 63 Het Eifelgebouw gezien vanaf het gebouw 22. Op de voorgrond de kappen van gebouw 13, waar-
achter de kappen van het gebouw 12.

Afb. 64 Het staalskelet ten behoeve van de uitbrei-
ding van het Eifelgebouw. Eiffel III (1941).

Afb. 65 De op de toonzaal gerichte kopgevel van
het Eifelgebouw.

vierkante paddestoelkoppen. De gevels zijn uitgevoerd in grijze betonstenen. De huidige witte gevelafwerking is later aangebracht, in de oorspronkelijke toestand was het beton onafgewerkt. Op enkele verdiepingen zijn nog oorspronkelijke gietijzeren vensters be-
houden en op de begane grond is het gebouw aan weerszijden een beuk breder.
(Kruisinga 1995). Voor de bouw van de fabrieken werden onder andere 'emballagehallen',
magazijnen en blazerijen gesloopt.

Het gebouw Eiffel III (1941) is in tegenstelling tot de voorgaande gebouwen niet in beton,
maar in staal uitgevoerd, waarschijnlijk naar een ontwerp van het ingenieursbureau [REDACTED].
[REDACTED] Opvallend is dat het gebouw niet dertien, maar slechts twaalf vensterassen omvat.

Het Eifelgebouw heeft een kelder die de gehele lengte van het gebouw beslaat. De
draagconstructie in de kelder is van gewapend beton. In de Tweede Wereldoorlog hebben
Maastrichtenaren tijdens het gevecht aan de Maasoever in de kelder van het Eifelgebouw
kunnen schuilen. Aan deze gebeurtenis herinnert een plaquette boven een van de toe-
gangen tot de kelder.

Voor een uitvoerige bouwgeschiedenis en een uitgebreide gebruiksgeschiedenis wordt
verwezen naar de scriptie van [REDACTED] (1995).

- Monumentale waardebeoordeling (categorie 1)

De structuurbepalende gebouwen die tezamen "De Eiffel" vormen en als zodanig de
status van Rijksmonument bezitten, hebben hoge monumentale waarde vanwege het
beeldbepalende en industriële karakter, de naar verhouding vrij vroege toepassing van
een betonskelet in industriële hoogbouw, als visualisatie van de typologische ontwikkeling
van de grootschalige hoogbouw op industrieel gebied, de rationele toepassing van
de constructie die representatief is voor de vooruitstrevende wijze van het industriële
bouwen onder de invloed van het functionalisme, de karakteristieke bouwmassa, de
betekenis als schuilplaats gedurende de Tweede Wereldoorlog en vanwege de hoge
mate van authenticiteit. Het gebouw kan in een adem worden genoemd met de Hoge
Rug (de Philips apparatenfabrieken te Eindhoven), de rijstpellerij Mercurius in Wormer en
– vanwege de toepassing van paddestoelkoppen – de Van Nelle fabriek te Rotterdam.

Afb. 66 Een steen ter herinnering aan de oorlogsdagen waarin de kelders van het Eifelgebouw schuilplaats
boden voor veel inwoners van de stad Maastricht.

Afb. 67 Het Eifelgebouw gezien vanaf gebouw 7. Met op de voorgrond, gekenmerkt door de sheddakconstructie, het gebouw 4.

Afb. 69 De kopgevel van het Eifelgebouw.

Afb. 68 De betonconstructie van de kelder onder het oudste deel van het Eifelgebouw.

Afb. 70 Een van de verdiepingen van de eerste uitbreiding van het Eifelgebouw, Eiffel II)

Afb. 71 De staalconstructie van het derde en laatst gebouwde deel van het Eifelgebouw, Eiffel III. Zie ook afb. 64 en 72.

Afb. 72 De aansluiting van de betonconstructie van het oudste deel van het Eiffelgebouw (rechts) en de staalconstructie van de tweede en laatste uitbreiding uit 1941 (links).

Afb. 73 De aansluiting van de betonconstructie van het oudste deel van het Eiffelgebouw (links) en de betonconstructie van de eerste uitbreiding uit 1930 (rechts).

Afb. 74 Een detail van één van de deuren in het Eiffelgebouw.

Afb. 75 De staalconstructie van het derde en laatst gebouwde deel van het Eiffelgebouw. Rechts op de foto een deel van het aansluitende gebouw 13.

Afb. 76 Een oorspronkelijke trap die niet zoals vele is voorzien van een gemetselde ombouw.

Afb. 77 De betonconstructie van de kelder onder het jongste deel van het Eiffelgebouw.

Afb. 79 De kopgevels van de gebouwen 15 en 16.

Afb. 80 Een deel van de kapconstructie van het gebouw 15.

Afb. 81 Overzicht van de kapconstructie van het gebouw 16.

Gebouw 15A, 15B en 16

- Korte beschrijving

Deze twee parallelle hallen bevinden zich aan de Boschstraat. Ze liggen evenwijdig aan de Eiffel, waarmee zij op de begane grond in open verbinding staan. Aan de Boschstraat is sprake van een blinde bakstenen gevel in kruisverband. Beide hallen zijn overdekt met een staalconstructie van Polonceauspanten uit de jaren dertig. Gebouw 16, gebouwd in 1939 volgens de bouwtekening, lijkt iets ouder te zijn dan gebouw 15A-15B, want de Polonceauspanten van 15A-15B zijn tegen de stalen stijlen van de draagconstructie van hal 16 gemonteerd. De oudste delen zijn met klinknagels verbonden, de jongere delen met bouten.

De hallen zijn gebouwd op de plaats waar in de periode 1929-1933 enkele ovens met schoorstenen, horende bij het Eiffelgebouw, verrezen. Daarvoor stonden op dit deel van het terrein enkele bureau's, magazijnen en blazerijen, welke nog te zien zijn op een Ansichtkaart uit 1904. De hallen dienden als huisvesting voor de te bouwen tunnelovens waarin de geproduceerde goederen afkomstig uit het Eiffelgebouw werden gebakken.

- Monumentale waardebeoordeling (categorie 2/3)

De staalconstructies in de vorm van Polonceauspanten zijn karakteristiek voor industriële hallen, en hebben in de huidige context een positieve monumentale waarde. Door het ontbreken van een context in de vorm van waardevolle gevels, installaties of andere zaken, is de monumentale waarde van de hallen 15A en 15B indifferent. Aan de hal 16 wordt een positieve monumentale waarde toegekend als authentiek en exemplarisch voorbeeld van dit type fabriekshallen op het Sphinxterrein.

Afb. 82 Twee hergebruikte en mogelijk één oorspronkelijke gevelsteen in de kopgevel van gebouw 16. Hergebruikt zijn de steen met het jaartal 1836 en de initialen van [redacted] en de steen met het jaartal 1864.

Afb. 83 De kapconstructie van het gebouw 17.

Afb. 84 Het exterieur van het gebouw 18 met op de voorgrond de Boschstraat en op de achtergrond het Eiffelgebouw.

Afb. 85 Een deel van de kapconstructie van het gebouw 18. De muur rechts is de gevel aan de Boschstraat.

Gebouw 17 en 18

- Korte beschrijving

Deze weinig bijzondere naoorlogse productiehallen hebben betonvloeren en een eenvoudige stalen draagconstructie waarop de betonnen cassetteplaten van het flauw hellende dak zijn gelegd. De hallen zijn in een fase gebouwd, hetgeen is af te leiden uit de aan weerszijden van de scheistijlen aanwezige gebogen verbindingen met de dakliggers. De gevel aan de Boschstraat is een sobere in baksteen uitgevoerde gevel, met ter plaatse van de spanten aan de binnenzijde gemetselde penanten, zonder noemenswaardige details.

- Monumentale waardebeoordeling (categorie 3)

De staalconstructies in de vorm van kniespanten zijn karakteristiek voor grote industriële productiehallen, maar in de huidige industriële bouwkunst nog veel voorkomend en hebben daarom net als de sobere blinde gevel aan de Boschstraat een indifferente waarde.

Afb. 86 De aansluiting van de kapconstructies van de gebouwen 17 en 18.

Afb. 87 Op de voorgrond gebouw 19 met daar achter gebouw 21.

Afb. 88 Bouwsporen zichtbaar vanuit het gebouw 19 in de muur van het gebouw 20/21.

Gebouw 19

- Korte beschrijving

Deze ruimte, die in de huidige staat niet veel meer omvat dan een overkapping, heeft ranke Polonceauspanten (circa 1930) waarover een dakbedekking van asbestcement golfplaten. Op de kaart van 1924 is te zien dat in dat jaar een machinekamer op deze locatie was gevestigd. Vermoedelijk is de westelijke muur, met daarin (hergebruikte) stenen deur- en vensteromlijstingen en enkele vensters met rondbogen, een restant van dat gebouw.

- Monumentale waardebeoordeling (categorie 3)

Vanwege het ontbreken van context hebben de karakteristieke Polonceauspanten hier een indifferente waarde. Aan het restant van de oudere bebouwing kan vanwege de beperkte omvang en de provisorische aanpassingen die aan het werk zijn verricht, geen monumentale waarden worden toegekend.

Gebouw 20A, 21 en 22 (zie ook gebouwen 7 en 8)

- Korte beschrijving

Dit complex van vier bouwdelen uit de periode 1875-1885 bevindt zich aan de noordzijde van het fabrieksterrein, langs de steeg die parallel aan de omringing bij de Statensingel loopt. Het meest oostelijke bouwdeel is gebouw 22 (11 vensterassen), dat met een trappenhuis in de knik met gebouw 21 (17 vensterassen) is verbonden. Gebouw 20A vormt één geheel met gebouw 21 (1 vensteras van de 17) maar is een bouwlaag lager: drie in plaats van vier. De bouwdelen worden gedekt door zadeldaken met gesmoorde pannen. De bakstenen langshevels hebben reeksen parallelle getoogde vensters met een twaalfdeling. Opvallend zijn de thans dichtgemetselde getoogde voormalige openingen tussen de vensters op borstweringhoogte. De uitkragende dakvoet met bakgoot wordt

Afb. 89 De straatgevel van het gebouw 21 met daarvoor een deel van de ommuring van het terrein. Links op de foto het wigvormige bouwdeel dat de gebouwen 21 en 22 met elkaar verbindt.

Afb. 90 De straatgevel van het gebouw 22 met daarvoor een deel van de ommuring van het terrein.

Afb. 91 De straatgevel van het gebouw 22 binnen de ommuring.

gevormd door zware, uitgemetselde 'consoles'. De kopgevels zijn grotendeels blind. De kelders vormen een complex van tongewelven in langs- en dwarsrichting. De begane grond en de verdiepingen hebben elk twee reeksen parallelle kolommen, waarop een stalen onderslagbalk ligt die de troggewelfjes dragen. Het materiaal van de kolommen lijkt op de verschillende bouwlagen niet identiek: op de begane grond van gebouw 21 zijn ze met zekerheid van gietijzer of staal, op de verdiepingen lijken ze van beton te zijn. Als dat een correcte waarneming is, zou één van beide een vernieuwing zijn ten opzichte van de oorspronkelijke situatie. Op de begane grond is bijzonder de monorail van Ubell, compleet met wisselconstructies, tegen het plafond. De zolders hebben borstweringen. De houten kapconstructies bestaan uit gestapelde spanten. Het onderste juk is een kreupel spant met dekbalken over de volledige breedte van het gebouw. Op drie plaatsen wordt deze dekbalk gestut door een standvink met klos. Het bovenste juk is een A-spant met een tussenbalk en een middenstijl, die op de dekbalk boven de middelste standvink staat. Op de dekbalk boven de beide andere standvinken staat een verticale stijl die de jukbenen van het A-spant ondersteunen. De jukbenen zijn ook met lange houten afgeschoord op de middenstijl. Op de spanten rusten gordingen, waarop het dakbeschoot is bevestigd. De gebouwen hebben de status van monument.

- Monumentale waardebeoordeling (categorie 1)

Dit hoge en markant gelegen complex van sober gedecoreerde bakstenen gebouwen lijkt in deze opzet en vormgeving sterk op enkele andere van de oudste gebouwen op het Sphinxterrein. Het is voorzien van een bijzonder keldercomplex, karakteristieke draagconstructies, interieurindeling en kapconstructie, en heeft hoge monumentale waarde.

Afb. 92 Een detail van de kapconstructie van het gebouw 21 met in krijt dateringen, namen, initialen en voetbaluitslagen.

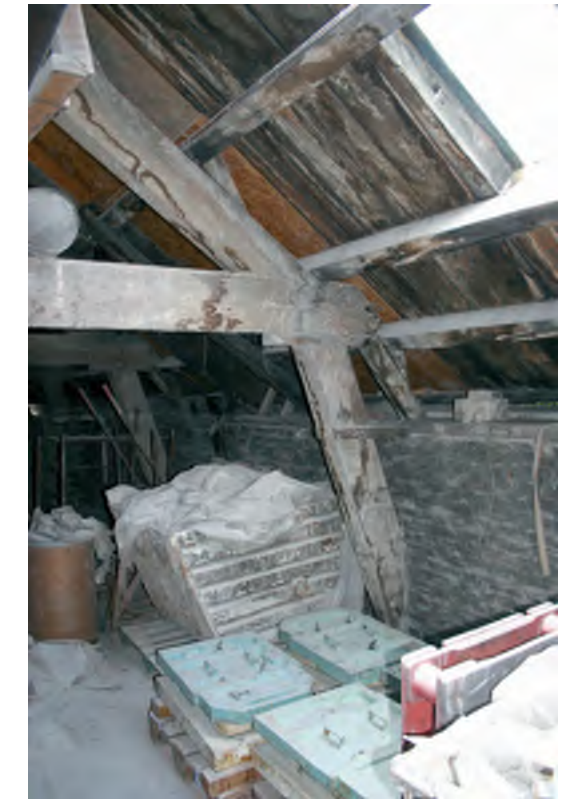
Afb. 93 Een overzicht van de begane grond van het gebouw 21 met ijzeren kolommen, ijzeren liggers en gemetselde troggewelfjes op staal.

Afb. 94 De draagconstructie van het gebouw 21 op de begane grond met de blauw geschilderde monorail.

Afb. 95 Een deel van de kapconstructie van het gebouw 21.

Afb. 96 Een detail van de aansluiting van de houten kapconstructie van het gebouw 21 op de gevel.

Afb. 97 Een deel van het exterieur van het gebouw 23 met rechts op de foto een deel van de gevel van gebouw 8.

Gebouw 23

- Korte beschrijving

Gebouw 23 is een vierlaags doorloop die de verbinding vormt tussen de gebouwen 8 en 21. De bouwconstructie die is toegepast bestaat uit een stalen skelet waarvan de velden zijn voorzien van metselwerk. Een deel van het platte dak van het gebouw heeft een houten draagconstructie.

- Monumentale waardebeoordeling (categorie 3)

Het gebouw heeft op bouwhistorische gronden indifferente monumentale waarde vanwege de veelvoorkomende constructiewijze en de sobere strikt functionele vormgeving.

Afb. 98 Een blik in de overdekte straat, gebouw 24.

Afb. 99 Het exterieur van het gebouw 25b, de gevel gericht op de Statensingel.

Gebouw 24

- Korte beschrijving

Gebouw 24 is geen gebouw in de strikte zin van het woord, maar een vlak na de Tweede Wereldoorlog overkapte straat. De overdekte straat bestaat dus niet meer dan een overkapping met Polonceauspanten in de meest eenvoudige uitvoering, die tussen de bestaande bebouwing is aangebracht.

- Monumentale waardebeoordeling (categorie 3)

De monumentale waarde van de stalen spanten met daarover gewapend glas heeft vanwege de eenvoudige en veel voorkomende vorm indifferente waarde.

Gebouw 25

- Korte beschrijving

Dit vroeg twintigste-eeuwse (1903) fabrieksgebouw 25b aan de noordzijde van het terrein omvat naast een begane grond, twee verdiepingen en twee zolderverdiepingen onder een met pannen gedekt zadeldak. Het vijf traveeën lange gebouw, de voormalige vormenmakerij, heeft één vensteras per travee, voorzien van getoogde stalen vensters. De onderdoorgang, ten behoeve van het inmiddels verdwenen spoor heeft stalen vakwerkliggers met daarover troggewelfde vloeren op staalprofielen zijn aangebracht. Het pand is omstreeks 1945 verbouwd.

De bouwdelen 25 en 25a zijn omstreeks 1945 overdekte straten waarvan de laatste twee verdiepingen heeft. De draagconstructie bestaat uit staal, waarover betonvloeren zijn gestort.

- Monumentale waardebeoordeling (categorie 2)

Het gebouw 25b heeft ondanks enkele overeenkomsten met de hoog gewaardeerde gebouwen 20 en 21 enkel een positieve waarde vanwege het meer sobere en minder representatieve exterieur in combinatie met de aanpassingen die de authenticiteit van het gebouw enigszins hebben aangetast. De later aan het gebouw toegevoegde bouwdelen 25 en 25a hebben indifferente waarde.

Afb. 100 Het interieur van het gebouw 25b, begane grond.

Afb. 101 De staalconstructie met betonplaten op de bovenste verdieping van het gebouw 26.

Afb. 102 De staalconstructie met de betonvloeren van het gebouw 26.

Gebouw 26

- Korte beschrijving

Gebouw 26 is een vierlaags gebouw dat na 1920 is verrezen tegen de korte zijde van het oudere en aanzienlijk hogere gebouw 30. De driebeukige draagconstructie van het gebouw bestaat uit een staalskelet waarover op de verdiepingen een betonnen vloer is gestort (de bekistingsporen zijn nog duidelijk zichtbaar). De staalconstructie is per opgaande verdieping lichter gedimensioneerd. Het dak bestaat uit betonplaten die op de stalen draagconstructie zijn gelegd. De bakstenen gevels hebben stalen vensters met een horizontale geleding.

- Monumentale waardebeoordeling (categorie 2)

Het gebouw 26 heeft monumentale waarde omdat de bouwmethode ofwel de bouwconstructie, waarbij betonvloeren op de stalen draagconstructie zijn gestort, kan worden beschouwd als een overgang in bouwmethode, van betonbouw naar staalbouw. De monumentale waarde die aan het gebouw wordt toegekend is niet hoger dan positief vanwege de relatief sobere vormgeving en het weinig representatieve karakter van het gebouw.

Afb. 103 De gevel van het gebouw 27 gezien vanuit het gebouw 28.

Gebouw 27

- Korte beschrijving

Het onderkelderde gebouw 27 is volledig ingebouwd door de aangrenzende gebouwen 25, 26, 28 en 32. Het gebouw dateert uit 1935 en heeft een stalen draagconstructie waarover betonnen vloeren zijn gestort (de bekistingsporen zijn zichtbaar). Het gebouw heeft bakstenen gevels waarin zich aan de zijde van de Statensingel enkele brede deuropeningen onder een segmentboog bevinden en een doorgang van het gebouw 28 naar het gebouw 25. Binnenmuren zijn in baksteen uitgevoerd en het platte dak heeft een houten balklaag.

- Monumentale waardebeoordeling (categorie 3)

De weinig duidende constructie is in de huidige industriële bouwkunst nog veel voorkomend en vertegenwoordigd daarom indifferente waarde.

Afb. 104 De op de hoek van de Boschstraat en de Statensingel gerichte voormalige spooringang van het gebouw 28 met in de sluitsteen het jaartal 1873.

Afb. 105 De op de Statensingel gerichte gevel van het gebouw 28 met daarachter een deel van de straatgevel van het gebouw 26 waarboven een deel van het gebouw 30 uittorent.

Gebouw 28

- Korte beschrijving

Gebouw 28 is een straat gelegen in de noordpunt van het terrein, op de hoek van de Boschstraat en de Statensingel. Deze straat is vermoedelijk omstreeks 1870 overdekt. Op de hoek van de Boschstraat en de Statensingel bevindt zich een inrijpoort waar lange tijd het spoor naar de havenkom heeft gelegen. De kapconstructie bestaat uit grenenhouten A-spanten met houten gordingen en rondhouten sporen. Delen van de spantconstructie zijn geconstrueerd met gebruikmaking van ouder sloopmateriaal.

- Monumentale waardebeoordeling (categorie 1/3)

De poort van het gebouw vertegenwoordigt hoge monumentale waarde vanwege de vormtaal, als ensemble met de toegangspoort (Rijksmonument) en als tastbaar restant van de ontsluiting van het terrein in de richting van de havenkom. De eenvoudige en uit deels ouder (sloop)hout samengestelde kapconstructie en de weinig kenmerkende opbouw heeft indifferente waarde.

Afb. 106 De kapconstructie van het gebouw 28 waarin ouder materiaal is hergebruikt.

Afb. 107 De betonconstructie van het gebouw 30 in de kelder.

Afb. 108 De betonconstructie van het gebouw 30 op de verdieping.

Gebouw 29
Vermoedelijk gesloopt.

Gebouw 30

- Korte beschrijving

Deze zeslaags hoogbouw (gebouw 30a, de 'Molen') met plat dak, gebouwd in 1918, heeft een betonskelet waarbij de kolommen in de kelder achtzijdig zijn uitgevoerd. Daarop rusten de stalen balken en troggewelven op stalen liggers. Hoger gelegen verdiepingen hebben een betonskelet met betonvloeren. De in rode bakstenen opgetrokken gevels (de lange gevels zijn zes vensterassen breed) hebben stalen vensters. In 1948 is het gebouw uitgebreid (gebouw 30b) door een staalconstructie tegen de westgevel van het bestaande gebouw 30a aan te bouwen. Tot op dat moment bevond zich daar een gebouw voor sanitaire artikelen. De dakconstructie van deze aanbouw bestaat uit bisbetonplaten en dakvensters op stalen profielen.

- Monumentale waardebeoordeling (categorie 1/3)

Het gebouw 30 heeft hoge monumentale waarde vanwege de authenticiteit, vanwege de vrij vroege toepassing van een betonskelet in industriële hoogbouw (het is één van de oudste gebouwen op het terrein dat in beton werd gebouwd, gebouw 35 is twee jaar ouder) en vanwege het gegeven dat het gebouw qua bouwtechniek en bouwmethode een voorloper is van het Eiffelgebouw (positieve ensemble waarde), dat de status van Rijksmonument heeft.

De aanbouw (gebouw 30b) heeft vanwege de eenvoudige en in de hedendaagse bouwkunst nog veel toegepaste constructievorm indifferente waarde.

Afb. 109 De betonconstructie van het gebouw 30 van de bovenste verdieping.

Afb. 111 Het interieur en de constructie van het gebouw 30b met zicht op een deel van de gevel van het gebouw 30.

Afb. 110 Rechts op de achtergrond de gemetselde gevel van het gebouw 30 waartegen het gebouw 30b, het gebouw centraal op de foto, is gebouwd.

Afb. 112 De stalen draagconstructie met de in beton gestorte vloeren van het gebouw 31.

Afb. 113 De 3 vensterassen brede gevel van gebouw 31 gezien vanaf de Boschstraat, rechts de blinde kopgevel van gebouw 33.

Afb. 114 Een blik in de overdekte straat, gebouw 32, gezien vanuit gebouw 17.

Afb. 115 De overdekte straat, gebouw 32, gezien vanuit gebouw 31. Rechts op de foto de 'achtergevel' van het gebouw 35.

Gebouw 31

- Korte beschrijving

Het zeslaagse gebouw 31 is na 1935 verrezen tegen de korte zijde van het oudere en enigszins hogere gebouw 30. De driebeukige draagconstructie van het gebouw bestaat uit een staalskelet waarover op de verdiepingen een betonnen vloer is gestort (de bekistingsporen zijn nog duidelijk zichtbaar). De staalconstructie is per opgaande verdieping lichter gedimensioneerd. Het flauw hellende zadeldak is van gewapend beton. De bakstenen gevels hebben eenvoudige stalen vensters met een twaalfruits indeling.

- Monumentale waardebeoordeling (categorie 2)

Het gebouw 31 heeft monumentale waarde omdat de bouwmethode ofwel de bouwconstructie, waarbij betonnen vloeren op de stalen draagconstructie zijn gestort, kan worden beschouwd als een overgang in bouwmethode, van betonbouw naar staalbouw. De monumentale waarde die aan het gebouw wordt toegekend is enkel positief vanwege de relatief sobere vormgeving en het weinig representatieve karakter van het gebouw.

Gebouw 32

- Korte beschrijving

Deze overdekte straat, gebouw 32 genoemd, is omstreeks 1930 gebouwd tussen de bestaande gevels van gebouwen aan weerszijden. Duidelijk zichtbaar op het oostelijke muurwerk is de bepleisterde buitengevelafwerking; een pleisterlaag met getrokken schijnvoegwerk. De overkapping wordt gekenmerkt door de innovatieve en bijzondere toepassing van beton dat in een paraboolvorm gestort is. De straat wordt verlicht door dakvensters in de nok van de gewelfde vorm. De ramen zijn van staal.

- Monumentale waardebeoordeling (categorie 1)

De onafgewerkte gewapend betonnen constructie heeft hoge monumentale waarde vanwege bijzondere vorm en het innovatieve karakter.

Afb. 116 De straatgevels van de gebouwen 33, 34 en 35 (van links naar rechts).

Gebouw 33

- Korte beschrijving

Dit aan de Boschstraat gelegen gebouw, in 1922 in gebruik als productieruimte voor modelkamerglas, omvat een begane grond, twee verdiepingen en een zolder onder een met betonpannen gedekt zadeldak waarvan de nok evenwijdig aan de straat is georiënteerd. De draagconstructie bestaat uit stalen kolommen, vloeren van gewapend beton, bakstenen gevels en een kapconstructie bestaande uit houten spanten (waardoor dit pand dat op een prent uit omstreeks 1900 reeds getekend is, ouder is dan de naastgelegen gebouwen 34 en 35, daterend uit 1917-1918). De constructie en de vormgeving vertoont overeenkomsten met de gebouwen 7, 8, 21 en 22 maar is soberder / minder representatief dan de hiervoor genoemde gebouwen.

De zes vensterassen brede, bakstenen gevel aan de Boschstraat heeft getoogde vensteropeningen met een uitkragende onderdorpel en stalen venster. De stalen vensters op de tweede verdieping zijn, afgaande op de kleinere roedenindeling, oorspronkelijk. De uitkragende bakgoot die de gevel aan de bovenzijde afsluit, is gelegd op uitkragende, gemetselde consoles. Het gevelbeeld wordt verlevendigd door een serie roset-ankers. De zuidelijke kopgevel, waarop een éénlaags productiehal (gebouw 18) aansluit, is blind. Aan de noordzijde sluit het gebouw aan op het hierna beschreven gebouw 34.

- Monumentale waardebeoordeling (categorie 2)

Het gebouw kan ondanks de karakteristieke draagconstructie, kapconstructie en vormgeving niet meer dan positieve monumentale waarde worden toegekend vanwege het minder representatieve en beduidend meer sobere karakter dan de soortgelijke gebouwen 7, 8, 21 en 22, waarvan de laatste drie hoger zijn gewaardeerd.

Afb. 117 Gebouw 33 op de begane grond met een troggewelfde verdiepingsvloer met stalen liggers.

Afb. 118 Het sterk aangetaste betonskelet van het gebouw 34 gezien op de begane grond.

Gebouw 34

- Korte beschrijving

Gebouw 34 is een vierlaags gebouw met een betonskelet en sobere bakstenen gevels, dat vermoedelijk in 1917-1918 werd opgericht als fabriek voor gipsfabricage en stilistisch grote overeenkomsten vertoont met het aansluitende gebouw nummer 35; het voormalige fabricage-gebouw voor sanitaire artikelen. Het smalle pand heeft een twee vensterassen brede gevel aan de Boschstraat die op de begane grond blind is en op de verdiepingen getoogde vensteropeningen met stalen vensters heeft.

- Monumentale waardebeoordeling (categorie 2)

Het gebouw heeft ondanks de karakteristieke draagconstructie en vormgeving enkel positieve monumentale waarde vanwege het minder markante en meer sobere karakter dan de soortgelijke gebouwen op het terrein.

Afb. 119 De 'achtergevels' van de gebouwen 34 en 33 (van links naar rechts) gezien vanuit gebouw 31.

Afb. 120 De betonconstructie van het gebouw 35 gezien op de begane grond.

Gebouw 35

- Korte beschrijving

Gebouw 35 is een vijf-laags gebouw met een skelet van gewapend beton (een vrij vroege toepassing voor hoogbouw in Nederland) en sobere bakstenen gevels, dat in 1917-1918 werd gebouwd als fabriek voor sanitaire artikelen welke functie vervuld werd tot aan de bouw van de Eiffel. De elf vensterassen brede gevel aan de Boschstraat is op de begane grond nagenoeg blind, maar heeft op de verdiepingen getoogde vensteropeningen met vernieuwde stalen vensters. Het betonnen dak is uitgevoerd met een licht overstek. De achtergevel is, in tegenstelling tot de met baksteen beklede straatgevels, in onafgewerkte betonsteen uitgevoerd en heeft twee rechthoekige vensters (staal) per travee. Deze gevel was in oorsprong de voorgevel van het gebouw, gericht op de binnenstraat (gebouw 32). De overeenkomsten met het later gebouwde Eiffelgebouw zijn hier het meest duidelijk.

- Monumentale waardebeoordeling (categorie 1)

Het gebouw 35 heeft hoge monumentale waarde vanwege de authenticiteit, vanwege de zeer vroege toepassing van een betonskelet in industriële hoogbouw (het is de het oudste gebouw op het terrein dat in beton werd gebouwd) en vanwege het gegeven dat het gebouw, zowel qua functie als qua bouwtechniek en bouwmethode een voorloper is van het Eiffelgebouw (hoge ensemble waarde), dat de status van Rijksmonument heeft.

Afb. 121 De betonconstructie van het gebouw 35 op de bovenste verdieping.

Afb. 122 De betonconstructie en de regelmatige vensterindeling van het gebouw 35 op de bovenste verdieping.

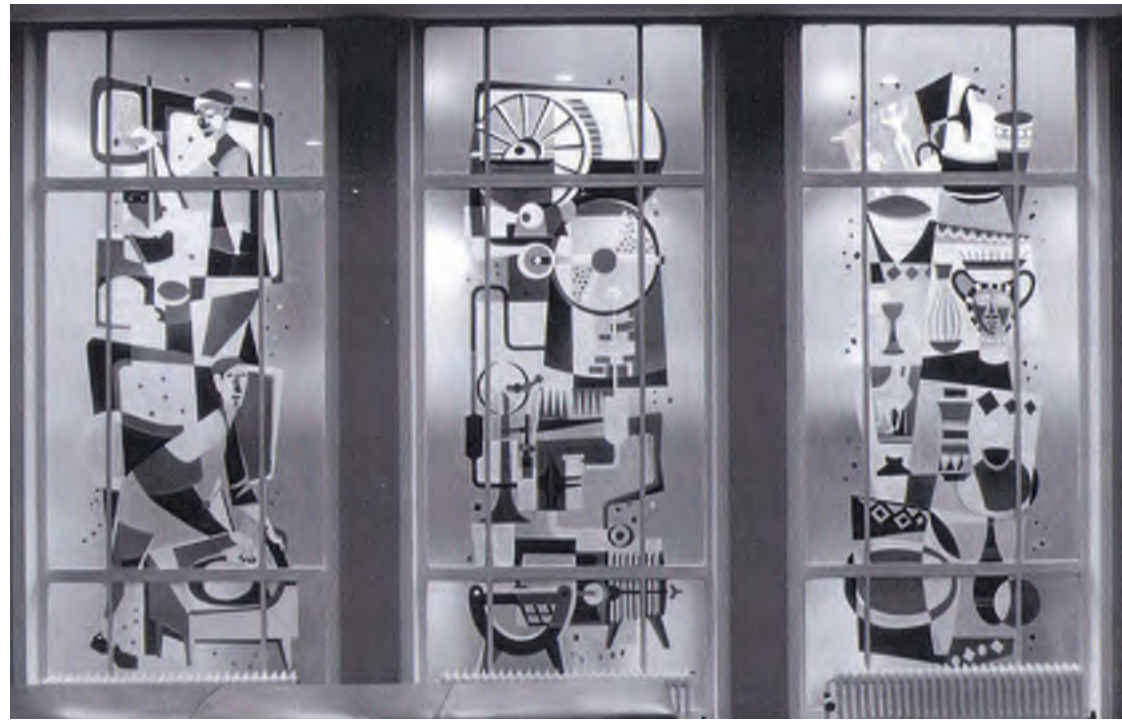
Afb. 123 Een deel van de achtergevel van het gebouw 35 met aansluitend op de gevel een deel van de brug tussen de gebouwen 30 en 35.

Afb. 124 De op de Boschstraat gerichte gevel van het gebouw 36 met op de voorgrond een standbeeld van [REDACTED]

Afb. 125 Een detail van de rechter zijgevel van het gebouw 36.

Afb. 126 De glaskunst in gebouw 36.

Afb. 127 De hergebruikte entree-omlijsting in de straatgevel van het gebouw 37.

Gebouw 36a, 36b en 36c

- Korte beschrijving

Dit karakteristieke kantoorgebouw dat in 1956 aan de Boschstraat, op de plaats van het voormalige aardewerkmagazijn en het aardewerkbureau, werd gerealiseerd, omvat drie/vier bouwlagen onder een plat dak. Het skelet en de vloeren bestaan in het geheel uit gewapend beton, de vulling in de gevels is in baksteen uitgevoerd. Een deel van de oorspronkelijke stalen ramen is vervangen door aluminium varianten. Kenmerkend is de verticale geleding in de gevels doordat de vensters met borstweringen verdiept tussen de in het exterieur zichtbare betonnen draagconstructie zijn geplaatst.

Gebouw 36c is de oude portiersloge, die niet meer als zodanig in gebruik is.

- Monumentale waardebeoordeling (categorie 2)

Het gebouw heeft positieve monumentale waarde als karakteristiek voorbeeld van een representatief kantoorgebouw uit de jaren vijftig en vanwege de authenticiteit en detaillering (waaronder glaskunst). Het gebouw is één van de weinige op het terrein dat uit de jaren vijftig dateert.

Gebouw 37

- Korte beschrijving

Hal en entree tot de showroom uit 1950 opgetrokken in baksteen met in de voorgevel een portaal samengesteld uit enkele achttiende-eeuwse bouwfragmenten; de omlijsting hoort zeer waarschijnlijk niet bij de houten sierlijst boven de moderne deuren. De rococofragmenten zijn afkomstig van een huis aan de Boschstraat.

- Monumentale waardebeoordeling (categorie 1/3)

Het gebouw heeft indifferente monumentale waarde vanwege de sobere, weinig beduidende vormgeving en de traditionele wijze van constructie. De historische bouwfragmenten die in de voorgevel zijn toegepast hebben ondanks de weinig beduidende context hoge monumentale waarde en dienen behouden te blijven.

Afb. 128 De prominente gevel van het gebouw 38.

Gebouw 38

- Korte beschrijving

De in 1950 gerealiseerde showroom onder een flauw hellend zadeldak heeft een betonnen draagconstructie en gevels in rode baksteen. De gevel aan de noordzijde, de voormalige voorgevel, is qua vormgeving geënt op de ideeën van het eclecticisme en het meest representatief. In deze gevel wordt de illusie gewekt dat het gebouw slechts een bouwlaag heeft, hetgeen in de zijgevels wordt ontkracht. Deze overige gevels zijn functioneel te noemen en hebben weinig bijzondere kenmerken.

- Monumentale waardebeoordeling (categorie 2)

Het gebouw heeft positieve monumentale waarde als voorbeeld van een representatieve toepassing van de eclectische bouwstijl, die tijdens de wederopbouwperiode weinig is gehanteerd.

Afb. 129 De sobere kopgevel van het gebouw 38.

Afb. 130 De achtergevel van het gebouw 38 met daarop aftekeningen van inmiddels verdwenen gebouwen.

Afb. 131 Het exterieur van het gebouw 39.

Gebouw 39
Zie gebouw 4.

Gebouwen 40, 41 en 42
Niet aanwezig, vermoedelijk gesloopt.

Gebouw 43
- Korte beschrijving
Gebouw 43a en 43b zijn kleine gebouwen uit de jaren dertig, gebouw 43c is meer recent. Het eerstgenoemde is een bakstenen gebouw onder een plat dak, gebouw 43b heeft een lessenaardak dat aansluit op de kopgevel van de hal 1a/b. Het gebouw heeft een staalskelet dat gevuld is met baksteen. De lange gevel aan de noordzijde heeft zes stalen vensters onder een betonlatei. Gebouw 43c heeft een betonnen borstwering waarop een stalen opbouw bekleed met damwandprofielen, zoals ook het dak.

- Monumentale waardebeoordeling (categorie 3)
De gebouwen 43a en 43b worden gekenmerkt door een sobere en vrij onbeduidende vormtaal en hebben daarom indifferente monumentale waarde. Het modernere gebouw 43c heeft indifferente waarde vanwege de pragmatische, heden nog veel toegepaste wijze van constructie.

Afb. 132 Het exterieur van het gebouw 43.

Afb. 133 De stortplaats die deel uitmaakt van het gebouw 43.

Afb. 134 Het exterieur van het gebouw 44.

Afb. 135 Het exterieur van het gebouw 45.

Afb. 136 Het interieur en de draagconstructie van het gebouw 45.

Gebouw 44, 45 en 49

- Korte beschrijving

De expeditiehal (gebouw 44) en de inpakhal (gebouw 45) zijn beide in 1980 gebouwd en hebben beide een stalen draagconstructie en een plat dak. De gevels hebben een bakstenen borstwering met daarboven staalplaten. Gebouw 44 heeft een perronopbouw. Gebouw 45 heeft een tweelaags kantoorunit die zich in het exterieur aftekent door de witte betonstenen en de aluminium vensters. Het opslagmagazijn (gebouw 49) is drie jaar later gebouwd, op identieke wijze als de hiervoor genoemde gebouwen 44 en 45.

- Monumentale waardebeoordeling (categorie 3)

De moderne hallen zijn gebouwd op een wijze die ook nu nog als standaard kan worden beschouwd. De hallen hebben derhalve indifferente monumentale waarde.

Gebouw 46

- Korte beschrijving

Een moderne portiersloge uit omstreeks 1990 met een plat dak en een aluminium pui.

- Monumentale waardebeoordeling (categorie 3)

De moderne loge heeft indifferente monumentale waarde.

Afb. 137 Het exterieur van het gebouw 49.

Afb. 138 De fietsen- en motorstalling.

Afb. 139 Het exterieur van gebouw 48 met op de voorgrond de portiersloge, gebouw 46.

Afb. 140 Exterieur van de opslag voor chemisch afval, gebouw 51.

Gebouw 47

- Korte beschrijving

Een moderne fietsen- en motorstalling (1980) met een eenvoudige stalen draagconstructie afgewerkt met een houten bekleding.

- Monumentale waardebeoordeling (categorie 3)

De stallingen hebben indifferente monumentale waarde.

Gebouw 48

- Korte beschrijving

Dit acht traveeën lange naoorlogse magazijn met bakstenen gevels en een draagconstructie in de vorm van een in staal uitgevoerde sheddakconstructie op stalen stijlen, is gebouwd op de plaats van een gesloopte loods die nog op de tekening van 1922 is te zien.

- Monumentale waardebeoordeling (categorie 3)

Het magazijn heeft indifferente monumentale waarde vanwege het gegeven dat de staalconstructie in combinatie met het sheddak – ondanks dat deze karakteristiek is voor grote industriële hallen en magazijnen – in de huidige industriële bouwkunst nog relatief vaak voorkomt.

Gebouw 49

Zie gebouw 44.

Gebouw 50

- Korte beschrijving

Een zogenaamde Romneyloods, volgens het gebouwenboek gerealiseerd in 1994. De gevels hebben een lage bakstenen borstwering waarboven stalen golfplaten. De draagconstructie wordt gevormd door spanten samengesteld uit stalen buizen, geplaatst op de bakstenen borstwering.

- Monumentale waardebeoordeling (categorie 3)

De loods heeft vanwege de nog steeds veel toegepaste vorm indifferente waarde.

Gebouw 51

- Korte beschrijving

Een kleine moderne loods voor de opslag van chemisch afval.

- Monumentale waardebeoordeling

Vanwege de moderne veel voorkomende kenmerken heeft dit gebouw indifferente waarde.

4.3 Bouwhistorische advisering

- Een aantal fabrieksgebouwen heeft ondanks de aanwezigheid van monumentaal waardevolle spantconstructies, waaronder de zeer karakteristieke Polonceauspanten, een indifferente waardering toebedeeld gekregen. BAAC pleit ervoor te overwegen waar mogelijk, wellicht zelfs in de openbare ruimte, een serie van deze specifieke spantconstructies te behouden of her te gebruiken in eventuele nieuwbouw.
- Met name ter plaatse van de overdekte straten zijn tijdens de bouwhistorische verkenning fragmenten van oudere, inmiddels grotendeels gesloopte, bebouwing aangetroffen. Deze resten dreigen vanwege het ontbreken van monumentale waarde van de gebouwen waarvan zij deel uitmaken, in de toekomst te verdwijnen. De restanten geven echter een goed beeld van de verdwenen negentiende-eeuwse bebouwing. BAAC adviseert dan ook om deze resten voorafgaande aan een eventuele sloop op zijn minst zorgvuldig fotografisch te documenteren.
- Gebouwen met een hoge en een positieve monumentale waarde dienen in het geval deze tijdens de ontwikkeling van het terrein worden herbestemd, en wanneer er sprake is van substantiële ingrepen in de bestaande situatie, aan een aanvullend bouwhistorisch onderzoek te worden onderworpen, waarbij voor ieder van deze panden de verschillende elementen, waaronder bouwmassa, draagconstructie, interieur en exterieur, afzonderlijk wordt gewaardeerd. Een dergelijk onderzoek kan inzicht verschaffen waar ruimte ligt om aanpassingen aan de bestaande situatie door te voeren.
- Tijdens de bouwhistorische verkenning is gebleken dat het gebouw 35 kan worden beschouwd als een voorganger van het latere 'Eiffelgebouw', welke laatste de status van Rijksmonument bezit. BAAC adviseert dat op basis van de in het rapport gedefinieerde waardevolle aspecten, voor het betreffende gebouw de status van (gemeentelijk) monument wordt aangevraagd.
- Wanneer onverhoopt mocht blijken dat tijdens het ontwikkelingsproces de noodzaak bestaat om een gebouw met een hoge monumentale waarde niet te behouden, dan verdient het aanbeveling om van het betreffende gebouw een aanvullende bouwhistorische opname te verrichten. Hierbij dienen de accenten te worden gelegd op de bouwgeschiedenis en een uitvoerigere beschrijving waarbij het gebouw op zijn minst fotografisch wordt gedocumenteerd.

Afb. 141 Bouwhistorische waarderingskaart.

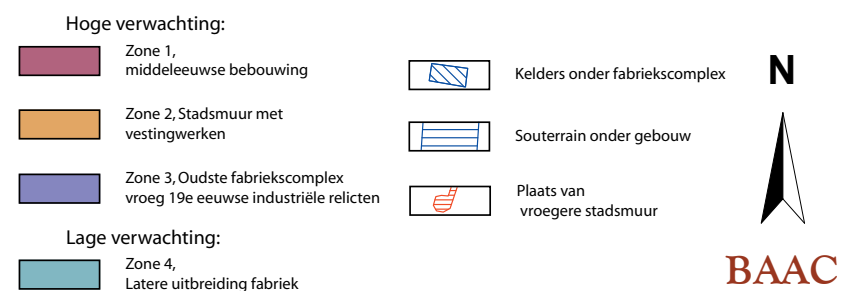
5 Resumé Sphinx

Het onderzoeksgebied is gelegen op het Terras van Geistingen ten westen van de rivier de Maas. Deze rivier heeft een grote invloed gehad op de vorming van het gebied. Het terras heeft een zeer karakteristiek reliëf van nogal sterk gekromde geulen en ruggen. Het sterk wisselende reliëf is vermoedelijk veroorzaakt door een vlechtende rivier met meerdere stroomdraden en onregelmatige afvoeren. Dit door de Maas gevormde reliëf is goed bewaard gebleven vanwege het ontbreken van een dik pakket löss of dekzand. Doordat de Maas zich steeds dieper heeft ingesneden, is het Terras van Geistingen buiten bereik van overstromingen komen te liggen. Hierdoor werd het gebied beter bewoonbaar voor mensen.

Na de vorming van het terras hebben er bodemvormende processen plaatsgevonden. In dit gebied kunnen brikgronden en vaaggronden voorkomen. In beide gronden kunnen archeologische vondsten en/of sporen verwacht worden in de bovenste 50 cm van een intact profiel.

Maastricht, Sphinxterrein
archeologische waardering

Afb. 142 Archeologische waarderingsskaart.

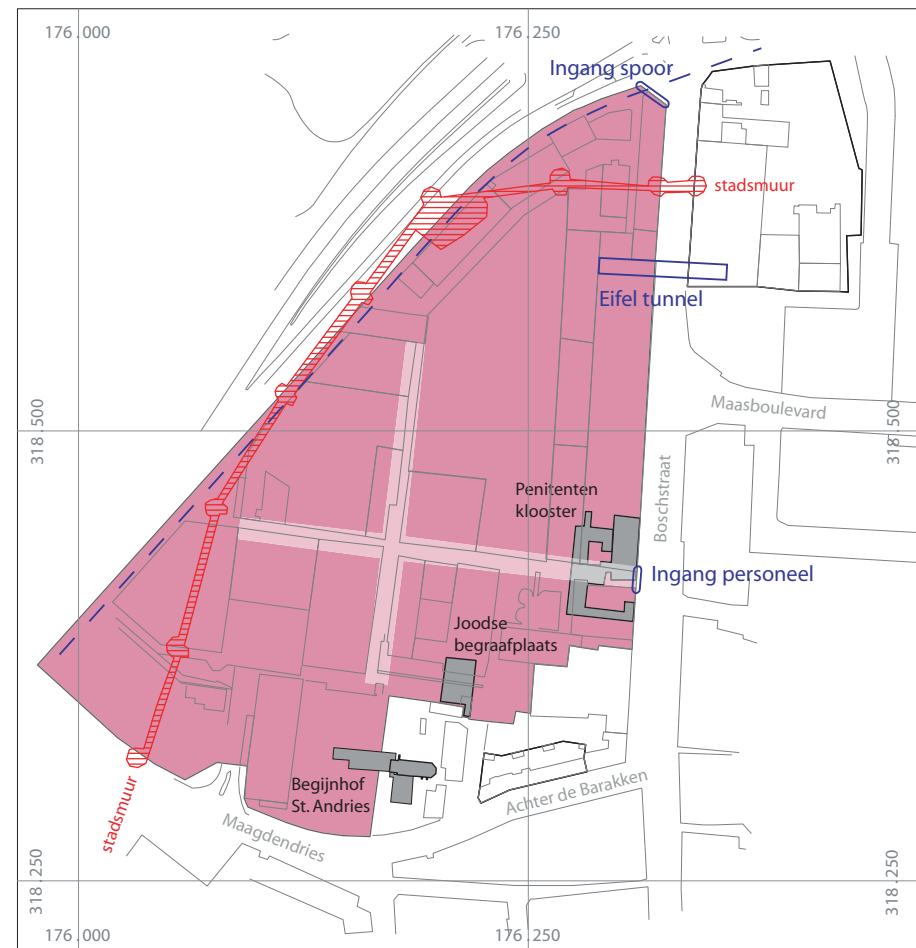
Afb. 143 Bouwhistorische waarderingsskaart.

Door de gunstige ligging ten opzichte van de rivier de Maas werd deze omgeving al in de Romeinse tijd intensief bewoond. Vondsten in de directe omgeving van het onderzoeksgebied wijzen hierop. Ook in de Middeleeuwen is het gebied in trek voor bewoning. Sinds de veertiende eeuw is het gebied gelegen binnen de stadsmuren van Maastricht. Na verloop van tijd worden de percelen bebouwd, naast woonhuizen werden er twee kloosters gesticht: het begijnhof Sint-Andries (circa 1375) en het Penitentenklooster (1673). Ook werden er panden met een militaire functie opgericht en nog later, in de loop van de 19de eeuw verrijzen hier de eerste fabrieken van P. Regout. Regout weet steeds meer percelen aan te kopen en zijn fabrieken uit te breiden tot een heus industrieel complex aan de rand van het centrum van Maastricht. Nadat de vesting Maastricht in 1867 uit het vestingstelsel wordt verwijderd, worden de verdedigingswerken tot op maaiveldhoogte geslecht waarna Regout een deel van de voormalige militaire gronden aankoopt. De grens van het terrein werd van toen af gevormd door de nieuwe ringweg de Statensingel. Vanwege de uitbreiding, sloop en modernisering van verschillende fabrieken is er van de oude parcelering weinig meer terug te vinden in dit gebied. Van de oude wegenstructuur hebben de Boschstraat en de Maagdendries zich weten te handhaven. Op het Sphinxterrein zelf zijn naast de 19de eeuwse hoofdonthuttingsstraten ook nog twee oudere toegangspoorten terug te vinden. Via een van deze poorten liep de fabrieksspoorlijn het terrein op.

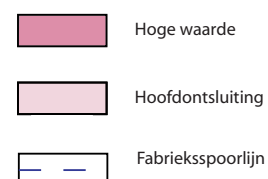
De cultuurhistorische waarderingskaart

De cultuurhistorische waarderingskaart geeft een totaalbeeld van alle waarden die uit dit onderzoek naar voren zijn gekomen. De uitkomsten van het historisch, archeologisch, fysisch geografisch en bouwhistorisch onderzoek vormen samen het uitgangspunt voor deze kaart.

Ondanks de veranderingen die zich in de loop van de jaren hebben voorgedaan in de bebouwing en de parcellering, zijn in het gebied grote delen aan te wijzen die cultuurhistorisch zeer waardevol zijn.

Maastricht, Sphinxterrein
Cultuurhistorische waardering

Enerzijds zijn dit de archeologische resten die zich in de ondergrond bevinden: naast de middeleeuwse bebouwing aan de Maagdendries en Boschstraat, de restanten van de stadsmuur en latere vestingwerken, maar ook de 19de eeuwse vroeg-industriële gebouwen van de fabrieken van Regout. Van latere datum zijn de nog overeind staande panden 8, 14, 20, 21, 22, 30, 32 en 35 van belang. Zij hebben een hoge monumentale waarde. Daarnaast is er onder de bedrijfsgebouwen van de Sphinx ook een groot aantal gebouwen die minder hoog gewaardeerd worden (hetzij positief, hetzij indifferent). Toch is door de ouderdom, de ligging, de samenhang en de betekenis van de gebouwen voor de stad, de cultuurhistorische waardering hoog. De panden in dit deel van het gebied zijn deels individueel waardevol, deels als onderdeel van een complex: een vroeg stedelijk industrielandchap in de binnenstad.

Aanbevelingen

Vanuit cultuurhistorisch oogpunt verdienen de volgende aanbevelingen aandacht:

- de cultuurhistorisch waardevolle gebieden zoveel mogelijk respecteren en behoud stimuleren;
- de samenhang tussen de verschillende waardevolle panden zoveel mogelijk respecteren en bij eventuele nieuwe ontwikkelingen als uitgangspunt nemen;
- de historische structuur handhaven en als uitgangspunt nemen voor eventuele nieuwe ontwikkelingen;
- historisch waardevolle panden handhaven en behoud stimuleren;

Vanuit archeologisch oogpunt verdient het volgende aandacht:

- bodemverstoringe werkzaamheden dienen zo beperkt mogelijk te worden gehouden om de archeologische resten zoveel mogelijk te sparen;
- de terreinen, die door nieuwbouw of sanering worden verstoord, dienen voorafgaand archeologisch te worden onderzocht;

Vanuit bouwhistorisch oogpunt verdient het volgende aandacht:

- panden met een hoge waarde behouden en waar nodig herstellen.

Literatuur, archivalia en kaartmateriaal

Literatuur

- 3W, *Studie 265/Inventarisatie Sphinx. Overzicht bestaande bebouwing*, Maastricht 2005.
- [redacted] 2000, *Landschappelijk Nederland*, Assen, 2^e druk.
- [redacted] 1996. *Fluvial sequences of the Maas. A 10 Ma record of neotectonics and climate change at various timescales*. Proefschrift Landbouwuniversiteit Wageningen.
- [redacted] *Geslechte vestingwerken van Maastricht*, Maastricht z.j.
- [redacted] 1985. Thermoluminescence dating results for the Palaeolithic site Maastricht Belvédère. In: [redacted] (eds.) *Maastricht Belvédère: stratigraphy, palaeoenvironment and archaeology of the middle and late pleistocene deposits*. Mededelingen Rijks Geologische Dienst 39-1. Den Haag.
- [redacted] *De Eiffel. Een industrieel-archeologische studie van een fabrieksgebouw*, z.p. 1995.
- [redacted] e.a., *Het Sphinxterrein. Onderdeel van de noordwest entree van Maastricht*, Maastricht 2000.
- [redacted] *Doorbroken barrières. Architectuur (1831-1900) en de negentiende-eeuwse stadsuitbreidingen*, Bussum 1996.
- [redacted] *Gewapend Beton in het gebouw*, Amsterdam 1930.
- [redacted] *Oud Maastricht vanuit de lucht*. Hoogeveen 1996.
- [redacted] *Belvédère: cultuurhistorische verkenning. Noord-west entree cultuurhistorische waardestelling*, Maastricht 2001.
- [redacted] *Bolwerk der Nederlanden. De vestingwerken van Maastricht sedert het begin van de 13e eeuw*, Assen 1979.
- [redacted] Maastricht. In: Baalbergen e.d. (red.), *Atlas van historische vestingwerken in Nederland. Limburg*, Utrecht 1998, p. 115-136.
- Oranjewoud, Vestigia/IAA Architecten, *Cultuurhistorische waarden Belvédère. Aanvullend onderzoek*, z.p. 2003.
- [redacted] *Werk 745. Inventarisatie in hoofdzaken Sphinx, Boschstraat 24, Maastricht*, Maastricht 2005.
- [redacted] *Geschiedenis van Limburg. Deel I*, Maastricht 2000.
- Witteveen + Bos, *Sphinx Sanitair BV. Nulsituatie/inventariserend bodemonderzoek locatie Boschstraat 24 te Maastricht*, Maastricht 1996.

Archivalia

- Diverse bouwdoSSIERS gemeente Maastricht
- Diverse bouwdoSSIERS gemeentearchief
- Diverse bouwdoSSIERS Sociaal Historisch Centrum Limburg
- Kaartmateriaal Rijks Archief Limburg
- Plattegronden Sphinx Sociaal Historisch Centrum Limburg

Kaartmateriaal

- ANWB, 2004. Topografische Atlas Limburg. Schaal 1:25.000, B. Bennis, Amsterdam.
- Indicatieve Kaart Archeologische Waarden (IKAW) afkomstig van ARCHIS-II archief van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB) (<http://archis2.archis.nl/archisii/html/index.html>)
- Stiboka, 1993. Bodemkaart van Nederland. Schaal 1:50.000. Blad 62 Oost, Maastricht. Stichting voor Bodemkartering, Wageningen.
- Staring Centrum, 1988. Geomorfologische kaart van Nederland. Schaal 1:50.000. Bladen 59-60-61-62, Zuid Limburg.

Noten

1	
2	
3	
4	u overigens de nodige tijd in beslag nemen voordat
5	ereed was. Pas in de loop van 1380 zou de
6	ebruik zijn genomen.
7	
8	
9	11, 13.
10	15.
11	25.
12	19-20. Oranjewoud en Vestigia/IAA Architecten,
13	23, 25.
14	29.
15	41.
16	plaats in gebruik.
17	45, 46, 55, 56. Gebouw A, B en C hebben weinig
18	ve redelijk origineel. In het gebouwenrapport, studie
19	aangeduid met de nrs. 20, 21 en 22.
20	d beton als bouw materiaal voor het eerst in]
21	59, 69.
22	gemeente Maastricht.
23	gemeente Maastricht.

Bijlage: Afkortingen en verklarende woordenlijst

Afkortingen	
ARCHIS	ARChEologisch Informatie Systeem
BAAC	Bureau voor Bouwhistorie, Archeologie, Architectuur- en Cultuurhistorie
CAA	Centraal Archeologisch Archief
CMA	Centraal Monumentenarchief
IKAW	Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden
IVO	Inventariserend veldonderzoek
KNA	Kwaliteitsnorm Nederlands Archeologie
NAP	Normaal Amsterdams Peil
NEN	Nederlandse Norm 5104: classificatie van onverharde grondmonsters
PvE	Programma van Eisen
ROB	Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek
-mv	beneden maaiveld
Verklarende woordenlijst	
Afslag	‘schilfer’ of ‘scherf’, afgeslagen van een stuk vuursteen.
A-horizont	Donkergekleurde bodemhorizont waarin humus door bodemdieren, planten, schimmels en bacteriën is omgezet en gemengd met de eventuele minerale delen
A/C profiel	Bodemprofiel waarin een humusrijke A-horizont direct gelegen is op het ongeroerde moedermateriaal (C-horizont).
Afzetting	Neerslag of bezinking van materiaal.
Antropogeen	Ten gevolge van menselijk handelen (door mensen gemaakt/veroorzaakt).
Archeologie	Wetenschap die zich ten doel stelt om door middel van studie van de materiële nalatenschap inzicht te verwerven in alle facetten van menselijke samenlevingen in het verleden.
Archeologisch monument	Aard, omvang en kwaliteit van deze vindplaatsen rechtvaardigen blijvend behoud uit wetenschappelijke en/of cultuurhistorische overwegingen. Al naar gelang de betekenis die aan deze aspecten wordt toegekend, verdienen deze vindplaatsen te worden geplaatst op het beschermingsprogramma van Rijk, provincie of gemeente. Uit dien hoofde dient daarom te worden gestreefd naar een ongestoord behoud van de daarin aanwezige archeologische sporen. Werkzaamheden gericht op het behoud zijn uiteraard toegestaan.
B-horizont	Een minerale (soms moerige) horizont in een bodem, waarin een of meer van de volgende kenmerken voorkomen: Inspoeling van kleimineralen, aluminium, ijzer of humus uit hoger liggende horizonten, al dan niet in combinatie (bijna) volledige homogenisatie met bovendien zodanige veranderingen dat: • Nieuwvorming van kleimineralen is opgetreden en/of • Aluminium en ijzer(hydro)oxiden zijn vrijgekomen, of • Een blokkige of prismatische structuur is ontstaan.
Booronderzoek	Karteringsmethode bij veldinventarisatie, gebaseerd op het verrichten van grondboringen, waarbij vooral gelet wordt op het voorkomen van archeologische indicaties zoals aardewerkfragmenten, houtskool en fosfaatconcentraties

BP	Before Present, gebruikt voor ouderdomsbepalingen op grond van het meten van de hoeveelheid radio-actieve koolstof in organisch materiaal (de C14- of 14C-methode) worden gewoonlijk opgegeven in jaren voor heden (=1950); jaarringen-onderzoek heeft vastgesteld dat deze dateringen af kunnen wijken van de werkelijke ouderdom.
Briklaag	Klei-inspoelingshorizont in lössleemgrond.
C-horizont	Weinig (C1) of niet (C2) door bodemprocessen veranderd sediment of eventueel verweerd vast gesteente volgend op vast gesteente. Om te worden geclassificeerd als C-horizont dient het om soortgelijk materiaal te gaan als hetgeen waarin de A- en B-horizonten zijn ontwikkeld.
Colluvium	Tijdens het Holoceen van de hellingen geërodeerde en in de dalen afgezette lössleem.
Cryoturbaat	Door de werking van vriezen en dooien van water vervormd.
Dekzand	Fijnzandige afzettingen die onder koude omstandigheden voornamelijk door windwerking ontstaan zijn; de dekzanden uit de laatste ijstijd vormen in grote delen van Nederland een 'dek'
Eburonien	Periode in het Pleistoceen, ca. 1.800.000-1.500.000 jaar geleden.
Eemien	Interglaciaal tussen Saalien en Weichselien (resp. voorlaatste en laatste glaciaal), ca. 130.000-120.000 jaar geleden.
Erosie	Verzamelsnaam voor processen die het aardoppervlak aantasten en los materiaal afvoeren. Dit vindt voornamelijk plaats door wind, ijs en stromend water
Formatie	Een sedimentpakket dat qua herkomst en lithologische samenstelling een eenheid vormt.
Holoceen	Jongste geologisch tijdvak (vanaf de laatste IJstijd: ca. 8800 jaar v. Chr. tot heden)
Horizont	Een qua kleur, textuur en wordingsgeschiedenis homogene bodemlaag met karakteristieke eigenschappen
Löss	Eolisch (= wind-) afzetting van zeer fijnkorrelig materiaal waarvan het overgrote deel van de korrels (60-85%) kleiner is dan 63 µm.
Nederzetting (-sterrein)	Woonplaats; de aard en samenstelling van het in het veld aangetroffen sporen en materiaal wordt geïnterpreteerd als resten van bewoning in het verleden.
Permafrost	Deel van het bodemprofiel dat permanent bevroren is.
Pleistoceen	Geologisch tijdperk dat ca. 2,3 miljoen jaar geleden begon. Gedurende deze periode waren er sterke klimaatwisselingen van gematigd warm tot zeer koud. Na de laatste IJstijd begint het Holoceen (ca. 8800 v. Chr.)
Prospectie	Systematische opsporing van archeologische waarden door middel van non-destructieve methoden en technieken
Saalien	Voorlaatste glaciaal, waarin het landijs tot in Nederland doordrong (vorming stuwwallen), ca. 200.000-130.000 jaar geleden.
Sediment	Afzetting gevormd door accumulatie van losse gesteentefragmentjes (zoals zand of klei) en eventueel delen van organismen.
Verwachtingskaart	Kaart waarop gebieden staan aangegeven met een zekere archeologische verwachting; deze verwachting is gebaseerd op een wetenschappelijk model (gebaseerd op kennis over lokatiekeuze, fysische geografie, statistische relaties, etc.).
Vindplaats	Een ruimtelijk begrepsd gebied, waarbinnen zich archeologische informatie bevindt.
Weichselien	Geologische periode (laatste ijstijd, waarin het landijs Nederland niet bereikte), ca. 120.000-10.000 jaar geleden.